

Mokytojų ir švietimo pagalbos specialistų praktinių patirčių taikant **universalus dizaino** priemones ugdymui(si) analizė

NACIONALINĖ
ŠVIETIMO
AGENTŪRA

2014–2020 metų
Europos Sąjungos
fondų investicijų
veiksmų programa

Finansuojama iš
Europos Sąjungos
struktūrinių fondų lėšų

Vilnius, 2022

„Mokytojų ir švietimo pagalbos specialistų praktinių patirčių taikant universalaus dizaino priemones ugdymui(si) analizė“ parengta įgyvendinant projektą „Profesinio mokymo ir mokymosi visą gyvenimą informacinių sistemų ir registrų plėtra“ (Nr. 09.4.1-ESFA-V-713-02-0001), Nacionalinė švietimo agentūra. Projektas finansuojamas ESF lėšomis.
Leidinio rekomendacijos parengtos pagal universalaus dizaino principus.

Analizę rengė:

dr. Jurgita Subačiūtė
Emilija Daunoravičiūtė
Laura Lapinskaitė
Algirdas Cibulskis

Konsultavo, teikė duomenis ir informaciją:

Asta Lauciuvienė
Lina Palačionienė
Ana Pavilovič-Jančis
Auksė Vyšniauskienė

Pastabas teikė:

Evaldas Bakonis
Jūratė Drazdauskienė

Pastabas prašome siųsti projekto vadovei Jūratei Drazdauskienei

El. p. Jurate.Drazdauskiene@nsa.smm.lt

Cituojant nurodyti šaltinį:

Mokytojų ir švietimo pagalbos specialistų praktinių patirčių taikant universalaus dizaino priemones ugdymui(si) analizė. Nacionalinė švietimo agentūra. Projektas Nr. 09.4.1-ESFA-V-713-02-0001 „Profesinio mokymo ir mokymosi visą gyvenimą informacinių sistemų ir registrų plėtra“ (2022).

Kalbos redaktorės: Vilma Pavelčikaitė-Bialoglovienė, Kristina Rozenbergaitė
Dizaineriai-maketuotojai: Valdas Daraškevičius, Vaiva Šatkutė-Marozienė

© Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministerija
© Nacionalinė švietimo agentūra

Bibliografinė informacija pateikiama Lietuvos integralios bibliotekų informacinės sistemos (LIBIS) portale ibiblioteka.lt

ISBN 978-609-8275-54-4

Turinys

Santrumpos.....	4
Įvadas	5
I. Nuo specialiojo ugdymo link universalaus dizaino: sąvokų, universalaus dizaino priemonių ugdymui(si) taikymo tyrimų apžvalga	7
II. Mokytojų ir švietimo pagalbos specialistų patirčių tyrimo metodologija ir tyrimo metodai	12
III. Universalaus dizaino priemonių ugdymui(si) taikymas: praktinės mokytojų ir švietimo pagalbos specialistų patirtys	14
IV. Universalaus dizaino priemonių ugdymui(si) taikymo iššūkiai	18
V. Universalaus dizaino plėtojimas: problemos ir dilemos	21
Išvados.....	27
Rekomendacijos	28
Rekomendacijos pagal universalaus dizaino principus	30
Literatūra	32

Santrumpos

Santrumpa	Paaiškinimas
EASIE	Europos specialiojo ir inkluzinio ugdymo plėtros agentūra (angl. <i>European Agency Statistics on Inclusive Education</i>)
ESF	Europos socialinis fondas
NŠA	Nacionalinė švietimo agentūra
UD	Universalus dizainas
SUP	Specialieji ugdymosi poreikiai
ŠMSM	Švietimo, mokslo ir sporto ministerija
ŠVIS	Švietimo valdymo informacinė sistema
VGK	Vaiko gerovės komisija

Įvadas

Švietimo įtraukties ir prieinamumo didinimo, užtikrinant saugią aplinką kiekvienam asmeniui klausimas įgauna vis didesnę svarbą šiuolaikinėje visuomenėje tiek globaliame, tiek nacionaliniame kontekste. Remiantis Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijos 14 straipsniu: „Žmogaus teisė į mokslą yra ir turi būti užtikrinama kiekvienam žmogui.“ Ši teisė reglamentuojama ir Jungtinių Tautų neįgaliųjų teisių konvencijoje (24 str. Švietimas): „Valstybės, Konvencijos šalys turi ne tik užtikrinti asmenų su negalia teisės į mokslą įgyvendinimą visais valstybės privalomojo ir garantuojamo švietimo lygmenimis (pagal priešmokyklinio, pradinio ir pagrindinio ugdymo programas), bet ir sudaryti sąlygas dalyvauti visuotiniame švietime, įskaitant ikimokyklinį, vidurinį ugdymą, profesinį mokymą, aukštojo mokslo studijas, mokymąsi visą gyvenimą, neformaliajame vaikų švietime (taip pat formalųjį švietimą papildančiame ugdyme), visiems asmenims (mokiniam), įskaitant asmenis su negalia, be diskriminacijos ir lygiomis teisėmis su kitais asmenimis.“ Atsižvelgiant į tai, jog šiuolaikinėje visuomenėje vis daugiau dėmesio skiriama individualiems žmogaus poreikiams, švietimo sistema taip pat vis sparčiau žengia įtraukties keliu, kuriame daug dėmesio skiriama mokiniams, turintiems specialiųjų ugdymo(si) poreikių. Mokiniai, turintys specialiųjų ugdymo(si) poreikių, skirstomi į šias grupes: turintys negalių (intelektu sutrikimą, regos sutrikimą, klausos sutrikimą, kochlearinius implantus, judesio ir padėties bei neurologinių sutrikimų, įvairiapusių raidos sutrikimų, kurčneregystę, kompleksinių sutrikimų), turintys sutrikimų (mokymosi sutrikimų, elgesio ar (ir) emocijų sutrikimų,

kalbėjimo ir kalbos sutrikimų, kompleksinių sutrikimų) ir turintys mokymosi sunkumų (besimokantys ne gimtąja kalba arba gyvenantys kitoje kultūrinėje ar kalbinėje aplinkoje, turintys sulėtėjusią raidą, turintys sveikatos problemų, patiriantys nepalankių aplinkos veiksnių įtaką, patiriantys emocinę krizę; nerealizuojantys ypatingų gabumų). Specialiųjų ugdymosi poreikių lygiai skirstomi į nedidelius, vidutinius, didelius ir labai didelius (Dėl mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, grupių nustatymo ir jų specialiųjų ugdymosi poreikių skirstymo į lygius tvarkos aprašo patvirtinimo, 2011, galiojanti redakcija, 2013).

Lietuvoje, remiantis Švietimo valdymo informacinės sistemos 2021 m. duomenimis, veikia 43 specialiosios mokyklos, kuriose ugdoma 4,4 tūkst. mokinių, tai sudaro apie 6 proc. nuo visų mokinių, kuriems nustatyti specialieji ugdymosi poreikiai bendrajame ugdyme. Specialiosiose klasėse ugdoma daugiau nei 2,8 tūkst. mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių. Tai sudaro apie 4 proc. nuo visų mokinių, dalyvaujančių bendrajame ugdyme. Namuose, gydytojų sprendimu, ugdomi 492 mokiniai. Specialiosiose mokyklose ir specialiosiose klasėse ugdomi mokiniai, kuriems nustatyti dideli ir labai dideli SUP dėl intelekto, įvairiapusių raidos sutrikimų, kompleksinių negalių ar judesio ir padėties sutrikimų (2021–2030 m. plėtos programos valdytojos Švietimo, mokslo ir sporto ministerijos švietimo plėtos programos pagrindimas). 2003 m. mūsų šalyje veikė net 67 specialiosios (internatinės) mokyklos, kuriose mokėsi 5 990 mokinių. 60 proc. šių mokinių jose mokėsi ir gyveno (Galkienė, 2005). Taigi akivaizdu, kad Lietuva nuosekliai eina įtraukiojo ugdymo įgyvendinimo keliu ir įtraukusis ugdymas Lietuvoje yra plėtojamas: mažėja specialiųjų mokyklų,

vis daugiau mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, mokosi bendrojo ugdymo įstaigose ir jų skaičius tik didės. Būtent įtraukties didinimą patvirtina ir įtraukiojo ugdymo plėtros 2021–2024 m. veiksmų plane pateikti uždaviniai per ketverius metus iki 2024 m. bendrojo ugdymo mokyklose įsteigti 2 000 įtraukiamųjų klasių (grupių). Vaikų, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių (išskyrus nerealizuojančius ypatingų gabumų), dalyvaujančių neformaliajame vaikų švietime, dalį planuojama padidinti nuo 30 proc. 2020 m. iki 35 proc. 2024 m. Siekiant sparčiau žengti įtraukties keliu, užtikrinti lygias galimybes švietimo sistemoje, reikalingos patikimos, visiems asmenims tolygiai naudotis skirtos universalios dizaino priemonės ugdymui(si), tinkamos turintiesiems tiek bendrujų, tiek individualių SUP.

Šioje analizėje dėmesys skiriamas įtraukiojo ugdymo sampratos kaitai, taip pat praktinėms mokytojų patirtims, taikant universalios dizaino priemones ugdymui(si) bendrojo ugdymo klasėse, kuriose yra mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių. Pažymėtina, jog šioje analizėje, kalbant apie mokinius, turinčius SUP, nebus kalbama apie mokinius, „nerealizuojančius ypatingų gabumų“ (sąvoka pagal „Dėl mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, grupių nustatymo ir jų specialiųjų ugdymosi poreikių skirstymo į lygius tvarkos aprašo patvirtinimo“, 2011, galiojanti redakcija, 2013). Taip pat nuspręsta vartoti sąvoką „specialieji ugdymosi poreikiai“, motyvuojant tuo, jog ši sąvoka vartojama naujausiuose 2022 m. Švietimo, mokslo ir sporto ministerijos dokumentuose, tokiuose kaip Švietimo įstatymo pakeitimo dėl įtraukties įgyvendinimo 2021–2024 metų veiksmų planas, 2020; taip pat Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo Nr. I-1489 5, 14, 21, 29, 30, 34 ir 36 straipsnių

pakeitimo ir įstatymo papildymo 451 straipsniu įstatyme, 2020, bei Žmonių su negalia teisių komiteto nuostatose, 2016.

Tikimasi, jog netolimoje ateityje Lietuvoje ne taip seniai pradėtas ir vis dažniau vartojamas terminas „universalios dizaino priemonės ugdymui(si)“ apims visas su įtrauktimi ugdymo procese susijusias sąvokas.

Objektas – universalios dizaino priemonių ugdymui(si) taikymas ugdymo(si) procese.

Tikslas – atskleisti mokytojų bei švietimo pagalbos specialistų praktines patirtis naudojant universalios dizaino priemones ugdymui(si).

Uždaviniai

1. Pristatyti sąvokas, vartojamas kalbant apie įtrauktį ugdymo procese.

2. Apžvelgti mokslinius tyrimus, orientuotus į universalios dizaino priemonių ugdymui(si) taikymą bendrojo ugdymo procese.

3. Nustatyti universalios dizaino priemonių ugdymui(si) taikymo privalumus ir trūkumus.

4. Išanalizuoti ir aprašyti praktines mokytojų bei švietimo pagalbos specialistų patirtis, taikant universalios dizaino priemones ugdymui(si) mokiniams, turintiems specialiųjų ugdymosi poreikių.

5. Pateikti įtraukiamąjį ugdymą stiprinančias arba universalios dizaino priemonių ugdymui(si) taikymo bendrajame ugdyme rekomendacijas: švietimo politikams, savivaldybėms, mokykloms ir švietimo pagalbos specialistams.

Siekiant atsakyti į keliamus klausimus, pirmiausia svarbu pristatyti su įtrauktimi ugdymo procese susijusias sąvokas bei apžvelgti universalios dizaino priemonių ugdymui(si) taikymo kontekste atliktus tyrimus.

I. Nuo specialiojo ugdymo link universalaus dizaino: sąvokų, universalaus dizaino priemonių ugdymui(si) taikymo tyrimų apžvalga

Pedagoginė psichologinė tarnyba įvertina mokinio ugdymosi poreikius ir sudaro sąlygas ugdytis pagal jo gebėjimus ir galias. Mokiniam, turintiems SUP, teikiamas **specialusis ugdymas ar švietimo pagalba**: mokytojai kartu su švietimo pagalbos specialistais, vaiko tėvais (globėjais, rūpintojais), kitais artimaisiais teikia reikiamą pagalbą, stiprindami vaiko motyvaciją ugdytis, tobulėti, plėtoti kompetencijas, sumažinti, įveikti arba kompensuoti ugdymo procese kylančius

sunkumus (Mokinių, turinčių specialiųjų ugdymo(si) poreikių, ugdymas. Švietimo, mokslo ir sporto ministerija, 2022). Taigi – eina įtraukties keliu, todėl svarbu suprasti įtraukties ugdymo procese sąvokas, atskirti, kas yra integruotas, inkliuzinis ir įtraukusis ugdymas (žr. 1 lentelę). Ališauskienė S., Miltenienė L. (2018), įtraukiojo ir inkliuzinio ugdymo reikšmę analizavusios mokslininkės, prieina prie išvados, jog sulietuvinta sąvoka „įtraukusis ugdymas“ bandoma pakeisti sąvoką „inkliuzinis ugdymas“, tačiau šios naujos sąvokos reikšmė nėra aiškiai apibrėžta. Nacionaliniu lygmeniu kiekviena šalis turi aiškiai apsispręsti ir sutarti, kas yra kas, kokį švietimo ir ugdymo modelį – inkliuzinio ugdymo ar integruoto (įtraukiojo) ugdymo – ketinama įgyvendinti, koks yra vienos ar kitos sąvokos turinys (Ališauskienė, Miltenienė, 2018). Vis dėlto tokio sutarimo kol kas nėra, tačiau pažymėtina, jog **universalaus dizaino priemonių ugdymui(si) taikymo principai padeda siekti įtraukties ugdymo procese**.

1 lentelė. Įtraukties ugdymo procese sąvokos ir jų paaiškinimai

Sąvoka	Sąvokos paaiškinimas
Specialieji ugdymosi poreikiai	„Mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, grupių nustatymo ir jų specialiųjų ugdymosi poreikių skirstymo į lygius tvarkos aprašas reglamentuoja asmenų iki 21 metų negalių, sutrikimų, mokymosi sunkumų, dėl kurių kyla specialieji ugdymosi poreikiai, nustatymą ir jų specialiųjų ugdymosi poreikių skirstymo į lygius kriterijus. Apraše apibrėžiamos negalios, sutrikimai ir mokymosi sunkumai, kuriuos turintys asmenys priskiriami specialiųjų ugdymosi poreikių grupėms ir turi teisę gauti specialųjį ugdymą švietimo įstaigose“ (Dėl mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, grupių nustatymo ir jų specialiųjų ugdymosi poreikių skirstymo į lygius tvarkos aprašo patvirtinimo, 2011, galiojanti redakcija, 2013). „Specialiųjų poreikių vaikai apibrėžiami kaip tokie, kurių žmogiškosios galioms visiškai realizuoti reikia specialiojo ugdymo ir papildomų paslaugų“ (Hallahan, Kauffman, 2003).

Sąvoka	Sąvokos paaiškinimas
Inkliuzinis ugdymas	„Tai ugdymas su pagalba kiekvienam mokiniui, puoselėjant aukštus lūkesčius dėl kiekvieno mokinio pasiekimų; skirtybės laikant galimybėmis ir ištekliais, kuriais grindžiamas kiekvieno mokinio ugdymasis“ (Europos specialiojo ir inkluzinio ugdymo plėtros agentūra, 2012). „Inkluzinio ugdymo metu specialiųjų poreikių asmenys yra ne tik ugdomi kartu su savo bendraamžiais, bet ir bendrų ugdymo programų pagrindu, kokybiškai jas individualizuojant ir pritaikant jų specialiesiems poreikiams“ (Sutrikusios raidos vaikų konsultavimo skyrius; Adomaitienė, 2001).
Integruotas ugdymas	„Procesas, kai vaikai, turintys specialiųjų ugdymosi poreikių, susijusių su sutrikimais, negalia, nepalankiais socialiniais aplinkos veiksniais ir kt., yra įtraukiami į bendrojo ugdymo mokyklas tikintis, kad šie vaikai prisitaikys prie standartizuotų reikalavimų“ (Committee on the Rights of Persons with Disabilities, 2016 cit. Ališauskienė, Miltenienė [15] 2018).
Įtrauktis	„Švietimo sistema sudaro sąlygas kiekvienam asmeniui ugdytis, plėtoti savo galias ir gebėjimus, gauti reikiamą pagalbą, patirti sėkmę mokantis, socialinėje, kultūrinėje ir (ar) kitose veiklose ir būti nediskriminuojamam dėl ugdymosi poreikių įvairovės ir (ar) švietimo pagalbos reikmės“ (Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo Nr. I-1489 5, 14, 21, 29, 30, 34 ir 36 straipsnių pakeitimo ir įstatymo papildymo 451 straipsniu įstatymas).
Įtraukusis ugdymas	„<...> kokybiškas ugdymas kiekvienam mokiniui. Įtraukųjį ugdymą tikslinga sieti su individualizuotu kiekvieno mokinio ugdymu, atitinkančiu kiekvieno vaiko ugdymosi galias ir poreikius. Įtraukusis ugdymas apima ugdymo turinio, mokytojų rengimo, pagalbos mokiniui, mokytojai, mokyklai, vertinimo, ugdymo organizavimo sritis“ (Įtraukusis ugdymas. Nacionalinė švietimo agentūra).
Individualizuotas ugdymas	„Mokytojo dėmesio skyrimas aktyviam besimokančiojo vaidmeniui, jo pasirinkimams bei sprendimams dėl mokymosi metodų, būdų bei jų praktinio panaudojimo kasdieniniame gyvenime (Maselena et al., 2018), skatinantis autentišką, patirtinį, savivaldį mokinių mokymąsi. Mokiniai patys kuria savo žinojimą, remdamiesi jau turima patirtimi, įgydami ir reflektuodami naujas patirtis“ (Dėl pradinio, pagrindinio ir vidurinio ugdymo programų aprašo, 2015 m. gruodžio 21 d. Nr. V-1309. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija, 2015).
Universalus dizainas	„Gaminių ir aplinkos forma, kai jais be specialaus pritaikymo gali naudotis vaikai, suaugę, vyrai, moterys, senyvo amžiaus asmenys, neįgalieji, įvairių tautybių ir kitų grupių žmonės“ (Lietuvos Respublikos statybos įstatymas, 2 str. 109 p.).
Universalus dizaino priemonės ugdymui(si)	„Švietimo sistema, kuria vadovaujantis kuriamos lanksčios mokymosi aplinkos ir mokymosi erdvės, kuriose galima pritaikyti individualius mokymosi skirtumus“ (Center for Applied Special Technology, 2021).
Įtrauki kalba	„Tai kalba, kuria siekiama pripažinti įvairovę, perteikti pagarbą visiems žmonėms, atsižvelgti į skirtumus ir skatinti lygias galimybes“ (Linguistic Society of America, 2016).

Visos lentelėje pateiktos sąvokos vartojamos kalbant apie lygias ugdymosi galimybes, prieinamą aplinką, universalias ugdymo(si) priemones ir specialistų pagalbą kiekvienam asmeniui. Daugiausiai dėmesio šioje analizėje skiriama universalios dizaino priemonių ugdymui(si) terminui, kuris pradėtas vartoti 1984 m. Jungtinėse Amerikos Valstijose (JAV), įsitvirtino rados ir neuropsichologijos, neurologijos, švietimo bei švietimo politikos tyrimų srityje (SENnet project, 2013). O nuo 1985 m. šis terminas prigijo ir architektūroje, tiesa, trumpesnis. Atsietas nuo „ugdymosi“, **universalios dizaino** terminas JAV pradėtas vartoti XX a. pabaigoje. Jį pradėjo vartoti ir prasmę išplėtė amerikiečių architektas R. Mace, siekdamas įtraukti žmones kurti architektūros projektus, atsižvelgiant į individualius kiekvieno žmogaus poreikius. UD virto teisiniu terminu, vartojamu kalbant apie architektūros ir statybos projektavimo procesus (Evmenova, 2018).

Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto, taip pat sveikatos apsaugos ministrai bei Savivaldybių asociacijos ir Lietuvos negalios organizacijų forumo prezidentai 2020 m. pasirašė memorandumą dėl švietimo ir sveikatos priežiūros įstaigų prieinamumo. Jame teigiama: „Didelė dalis viešųjų erdvių, tarp jų ir mokyklų, vis dar neatitinka visiems tinkamo dizaino reikalavimų.“ Memorandumu siekiama, kad nuo 2020 m. kiekvienais metais visos Lietuvos savivaldybės kartu su Švietimo, mokslo ir sporto bei Sveikatos apsaugos ministerijomis sutelktų pastangas ir įsipareigotų pritaikyti SUP turintiems ar negalios palieštiesiems asmenims bent po vieną bendrojo ugdymo mokyklą ir sveikatos priežiūros įstaigą. Memorandume teigiama: „Norint sukurti tinkamas sąlygas kiekvienoje bendrosios paskirties mokykloje ugdytis ir gauti reikalingą švietimo pagalbą įvairių

ugdymosi poreikių turintiems mokiniams, reikalinga pritaikyti fizines, informacines mokyklų aplinkas, apsirūpinti švietimo pagalbos specialistais, mokytojams ir kitiems pedagoginiams darbuotojams įgyti kompetencijų dirbti su įvairių ugdymosi poreikių turinčiais mokiniais“ (Memorandumas, Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministerija, Sveikatos apsaugos ministerija, Savivaldybių asociacija, Lietuvos negalios organizacijų forumas, 2020).

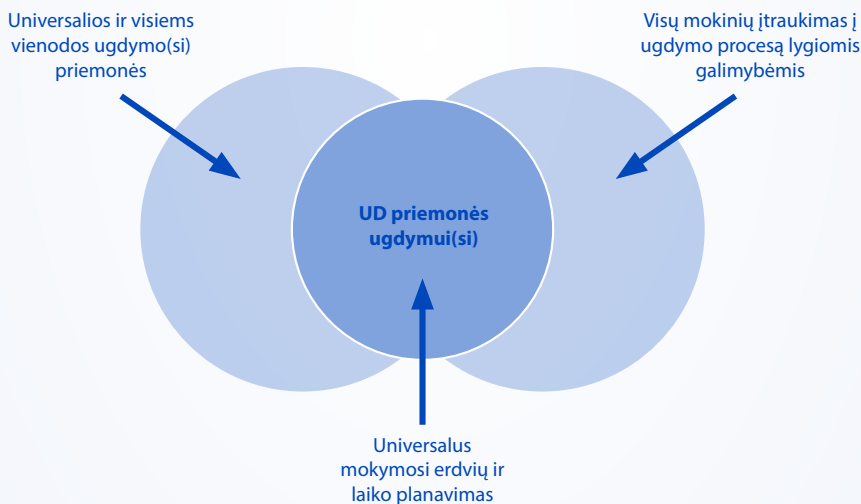
Apie universalios dizaino priemonių ugdymui(si) veikimo principus – *universalios ir visiems vienodos ugdymo(si) priemonės; visų mokinių įsitraukimas į ugdymo procesą lygiomis galimybėmis; universalus ugdymo(si) erdvių ir laiko planavimas*, – modeliuojant įvairiais rakursais, įtraukiant papildomų aspektų (pvz., saugios ugdymo(si) aplinkos kūrimas), tačiau nekeičiant prasmės, globaliu lygmeniu kalba tiek mokslininkai, tiek švietimo politikos formuotojai, tiek tarptautinis specialiųjų taikomųjų technologijų centras (Center for Applied Special Technology, 2021; Ministère de l'Éducation de l'Ontario, 2013; Erdtman et al., 2021; Galkienė et al., 2021). Remiantis pateiktais šaltiniais, sudaryta UD priemonių ugdymui(si) taikymo principų schema (1 schema).

Žvelgiant į UD priemones ugdymui(si) skirtus tyrimus, matyti, jog UD priemonės ugdymui(si) kaip reiškinys tyrinėtas įvairiais moksliniais aspektais. Šioje analizėje kaip pavyzdys, kokiais aspektais analizuojamas UD priemonių ugdymui(si) taikymas, pasirinktas klausos sutrikimas, tačiau panašiais rakursais gali būti tiriami ir kiti sutrikimai, negalios. JAV, Konektikute, esančio privataus Godvino universiteto mokslininkai svarstė, kaip būtų galima pagerinti SUP, negalių ar kitų sveikatos sutrikimų turinčių pirmakursių studijų procesą, taikant UD ugdymui(si) skirtas priemones

(Laist, Sheehan, Brewer, 2022). Mokslininkai Dammeyer ir Ohna (Dammeyer, Ohna, 2021) aiškina, kokie švietimo pokyčiai, orientuoti į kurčiųjų ar sunkių klausos sutrikimų turinčių asmenų gerovę, įvyko per trisdešimtmetį Skandinavijos šalyse. Nacionalinių politikos dokumentų tyrimas rodo, jog nuo 1980-ųjų (Norvegijoje – nuo 1990-ųjų) šios šalys perėmė dvikalbį-dvikultūrį požiūrį į kurčiųjų švietimą, pripažindamos savo šalies gestų kalbą kaip kurčiųjų mokymosi kalbą. Tačiau 2000-aisiais paplitus kochleariniams implantams ir išaugus naujagimių klausos patikros galimybėms, pradėta orientotis į girdimosios-šnekamosios kalbos mokymą. Danija pradėjo siūlyti girdimąją-šnekamąją terapiją

(angl. *Auditory Verbal Therapy*) vaikams, atsisakė danų gestų kalbos, ir dabar dauguma kurčiųjų mokosi vietos bendruomenių mokyklose, o Norvegijoje ir Švedijoje toliau rekomenduojama naudoti gestų kalbą. Norvegijoje nuo pat 1990-ųjų buvo siekiama kurčiųjų integracijos į bendrojo ugdymo mokyklas, tačiau Švedijoje ir Danijoje dvikalbis-dvikultūris požiūris siejamas būtent su kurčiųjų mokyklomis. Norvegijoje dauguma mokinių mokosi vietos bendruomenių mokyklose, jose naudodami norvegų gestų kalbą, o Švedijoje dvikalbis-dvikultūris požiūris pradėjo apimti ir girdimąją-šnekamąją kalbą.

1 schema. UD priemonės ugdymui(si)

UD priemonių ugdymui(si) taikymas aptariamas ne tik bendrojo ugdymo mokyklų, bet ir universitetų kontekste. Rydeman, Efring ir Headval (2018), analizuodami UD priemonių ugdymui(si) reikšmę dėstytojams, prieina prie išvados, jog mokymasis dirbti su šiomis priemonėmis tiek teoriniu, tiek prakti-

niu lygmeniu turi būti įtrauktas į pedagogų rengimo programas. Reumatologijos mokslų atstovas L. F. Pérez (2018) tyrė naudojimosi planšetiniu kompiuteriu galimybes specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių mokinių ugdymosi procese, pabrėždamas tai, jog kiekvienas mokinys, nepaisant jo sveikatos bū-

klės, naudodamas skaitmenines priemones, gali sėkmingai atlikti daugelį jam skiriamų ugdymo užduočių.

Lietuvoje nedaug universalus dizaino srityje atliktų tyrimų. Naujausias ir išsamiausias šiuo metu – A. Galkienės kartu su kolegomis parengtas leidinys „Universalus dizainas mokymuisi mūsų klasėje“ (2021). Jame apžvelgiamos mokytojų patirtys taikant universalus dizaino priemones ugdymui(-si) klasėse ne tik Lietuvoje, bet ir užsienio šalyse: Austrijoje, Lenkijoje, Suomijoje. Remiamasi įtraukiosiomis vertybėmis: visų mokinių skirtybių pripažinimu, lygiateisiškumo visų mokinių atžvilgiu puoselėjimu, sąlygų visaverčiam dalyvavimui sudarymu, vienodų

teisių užtikrinimu ir bendruomeninių santykių kūrimu (Galkienė et al., 2021).

Tiek sąvokų, tiek teisinių dokumentų ir naujausių mokslinių tyrimų analizė rodo, jog tiek universalus dizaino priemonės ugdymui(-si), tiek įtraukusis ugdymas sietinas su visiems atvira švietimo sistema, užtikrinant žmogaus teisę į išsilavinimą. Tam, jog išsilavinimas būtų įgytas ir prieinamas visiems, ugdymo procese privalo dalyvauti mokytojai, mokiniai, švietimo pagalbos specialistai bei tėvai (globėjai, rūpintojai). Siekiant išsiaiškinti, kokios yra mokytojų bei švietimo pagalbos **specialistų praktinės patirtys** pamokose, naudojant UD priemones ugdymui(-si), atliktas empirinis tyrimas.

II. Mokytojų ir švietimo pagalbos specialistų patirčių tyrimo metodologija ir tyrimo metodai

Šiai analizei atlikti pasirinktas *mikro*- analizės lygmuo, apibūdinamas kaip socialinės sąveikos tyrimas, padedantis atskleisti vidičius, simbolinius socialumo procesus (Valantiejus, 2015), o tai šiame tyrime suprantama kaip mokytojų ir skirtingų švietimo pagalbos specialistų (mokytojų padėjėjų, specialiųjų pedagogų, logopedų) praktinių patirčių analizė, taikant universalus dizaino priemones ugdymui(si) bendrojo ugdymo mokyklų klasėse, kuriose kartu mokosi įvairių poreikių ir galimybių mokiniai, tarp jų ir turintys SUP.

Tyrimo etikos principai. Socialiniuose tyrimuose vis plačiau taikomos komunikacijų technologijos duomenims rinkti. Jos padeda įveikti sunkumus, susijusius su laiku ir erdve, t. y. geografiniu tyrimo dalyvių išsibarstymu (Žydžiūnaitė, Sabaliauskas, 2017). Ypač tai aktualu COVID-19 pandemijos kontekste, kai daugelis žmonių dirba nuotoliniu būdu. Būtent dėl šios priežasties grupinė diskusija (angl. *Focus group research*) bei struktūruoti interviu atliekami nuotoliniu būdu, laikantis pagrindinių socialinių tyrimų etikos principų: *geranoriškumo*, *pagarbos asmens orumui*, *teisingumo*, *anonimiškumo* (Bitinas, Rupšienė, Žydžiūnaitė, 2008; Žydžiūnaitė, 2011). Visi interviu vyko tik gavus žodinį ar rašytinį tyrimo dalyvių sutikimą. Informantams tiek siunčiant laišką – kviečiantį dalyvauti tyrime, tiek atliekant nuotolinius interviu buvo pri-

statomas tyrimo tikslas, informuojama apie viešai prieinamus tyrimų rezultatus. Visiems tyrimo dalyviams suteikti kodai (Mokytoja; Mokytoja 1; Mokytoja 2; Socialinė pedagogė 1; Spec. pedagogė 1; Spec. pedagogė 2; Logopedė ir pan.), neleidžiantys identifikuoti jų asmenybių.

Tyrimo metodai

1. Mokslinės literatūros analizė ir sintezė.
2. Grupinės diskusijos, kuriose dalyvavo mokytojai ir švietimo pagalbos specialistai. Interviu rezultatų (transkripcijų) analizė ir interpretacija.

Informantų atranka ir tyrimo imtis. Taikyta kriterinė tiriamųjų atranka. Atrenkant tyrimo dalyvius, vadovautasi šiuo pagrindiniu kriterijumi: patirtimi dirbant su universalus dizaino priemonėmis ugdymui(si) bendrojo ugdymo klasėse, kuriose mokosi įvairių poreikių ir galimybių turintys mokiniai, tarp jų ir turintys SUP. Atlikta analizė – nedidelės apimties, todėl išlieka nereprezentatyvi, tačiau išsakyti probleminiai klausimai suteikia prielaidų ir aktualizuoja platesnių tyrimų reikmę.

Informantų charakteristika. Tyrime dalyvavo švietimo pagalbos specialistai bei mokytojai, vidutiniškai turintys 29 metus pedagoginės darbo patirties. Tyrimui pasirinktos trijų skirtingų regionų mokyklos: didmiesčio privati mokykla, miesto mokykla, kaimo mokykla. Mokyklose, atsižvelgiant į jų dydį bei regioną, mokosi 42–106 mokiniai, turintys SUP.

Tyrimo ribotumas. Nors atlikti tik keli interviu, tačiau dalyvių paieška užtruko kiek daugiau nei mėnesį. Galima daryti prielaidą, jog ilga informantų paieška netiesiogiai

atspindi nepakankamą empatijos ir pozityvių nuostatų, o galimai ir nežinojimo veiksnių mūsų švietimo bendruomenėje ir su ja susijusių savivaldybės darbuotojų požiūrį. Pradžioje buvo siunčiami oficialūs laišukai visoms Lietuvos savivaldybėms su prašymu pasidalinti informacija ir apklausos nuoroda su mokyklomis, kurių steigėja yra savivaldybė. Šis kelias visiškai nepasiteisino, atsakymas gautas tik iš vienos savivaldybės, todėl tyrėjai siuntė laiškus ir skambino tiesiogiai į mokyklas, pristatydami tyrimą, jo tikslą bei informantų paieškos aspektus. Taip pat, ieškant informantų, susidurta su nenoru ar net baime dalyvauti tyrime, pateikiant šiuos argumentus: universalus dizaino priemo-

nės ugdymui(si) mokyklose nenaudojamos; COVID-19 pandemijos kontekste sergantys ir nedarbingumą turintys darbuotojai, galėję tapti potencialiais informantais; abejingumas – oficialių laiškų su kvietimu dalyvauti interviu ignoravimas, arba apsigalvojimas po sutikimo dalyvauti tyrime. Taip pat būdavo išsakomas švietimo pagalbos darbuotojų trūkumas, itin didelė jų apkrova ir laiko stoka dalyvauti tyrime.

Tyrimo duomenų analizės strategija.

Pasitelkiant grupinės diskusijos ir struktūruoto interviu transkripcijas, atlikta kokybinė duomenų analizė. Siekiant perteikti autentiškas informantų patirtis – jų kalba netaisyta.

III. Universalaus dizaino priemonių ugdymui(si) taikymas: praktinės mokytojų ir švietimo pagalbos specialistų patirtys

Mokinių negalios, sutrikimai arba mokymosi sunkumai ugdymo procese kelia iššū-

kių tiek jiems, tiek kitiems klasės mokiniams, tiek mokytojams ir (ar) švietimo pagalbos specialistams. Atlikto tyrimo rezultatai leido nustatyti konkrečios negalios ar SUP keliamus sunkumus, suprasti mokytojo ir švietimo pagalbos specialistų vaidmenį, taikant UD priemones ugdymui(si), sprendžiant kylančius sunkumus.

Šioje dalyje pateikta SUP ir negalios sukeltų sunkumų analizė ir UD priemonių ugdymui(si) taikymas šiems sunkumams valdyti suteikia šiam darbui naujumo. Tyrimų literatūros šiuo aspektu nerasta.

2 lentelė. Priemonės, atitinkančios UD principus

Priemonės, atitinkančios UD principus	Mokytojo ar švietimo pagalbos specialisto patirtys taikant UD priemones ugdymui(si)
Nusiramino erdvės	<i>Kitas vaikas, Asbergeris, irgi labai gabus, bet jam panikos priepuoliai, nes jis, pavyzdžiui, nespėja su klase <...> ir tada pradeda rėkti, panikuoti. Būna, jis daro kitoje klasėje tada ramiai [nueina į nusiramino erdvę] <...>, nemato vaikų, atlieka normaliai <...>, nusiramina (Spec. pedagogė 2).</i> <i><...> erdvę gali pasirinkti <...>, jeigu man šiandien neišeina čia mokyti, klasej, aš galiu eiti kitur. Bet tiktais, čia buvo <...>, kai aš turėjau padėjėją, dabar aš neturiu, tai man truputį sunkiau su šita erdve (Mokytoja 2).</i> <i>Kai <...> pradeda triukšmauti, sunku, va autistams ir ne tik autistams, tai tiesiog į konkrečią vietą, kad tas vaikas galėtų išeiti. Nes kai jį ramini klasėje ir vėl tą vaiką pasodini atgal į suolą <...>, reikalinga ta kažkokia kitokia erdvė, su kažkokiais šviesos ar muzikos elementais, kur jis galėtų nusiraminti (Mokytoja).</i>
Sąveikioji (interaktyvioji) lenta ir interaktyviosios grindys	<i><...> naudoju interaktyvią lentą, tai šiaip ji man labai labai praverčia ir vaikais labai mėgsta. Jie ten gali spausti, žiūrėti, atsakyti. Aš dirbu su tokiais vaikais, kuriems labai didelių <...> pritaikymų nereikia, dirbu su dviem autistais, tai vienas va pirmokas <...>, kitas – penktokas, tai toks palyginus visai protingas ir jam jau ir per lengva gal net su tom priemonėm. Jis pats supranta kalbą, eina prie lentos (Spec. pedagogė).</i> <i>Bet jei kalbant apie kitą mokyklą ir kitą autistiką, tai ten buvo interaktyviosios grindys ir mes bandėme jam pasiūlyti <...>, tai jis kai išėjo, tai labai labai greit sugrįžo. Matyt nepatiko ir turbūt ne visiems tinkantis dalykas, gal vieniems tinka (Mokytoja).</i> <i><...> mergaitė, kur turi intelekto sutrikimą, ji bijo tos lentos <...> ir kompiuterinę pelę ji bijo liesti. Pelę aš liečiu – o ji man rodo, kur vesti (Spec. pedagogė).</i>

Priemonės, atitinkančios UD principus	Mokytojo ar švietimo pagalbos specialisto patirtys taikant UD priemones ugdymui(si)
Skaitmeniniai ištekliai	<i>Toks bendradarbiavimas vyksta klasėje <...>, ateina, pavyzdžiui, keturi vaikai, gali būti su įvairiomis negalėmis <...>, dirbame mano kabinete. Naudojamos ir interaktyvios priemonės papildomai, tai atlikus tuos darbus, kurie yra būtini ir mokytojos nurodyti, tam tikrais metodais, ir gali būti papildoma medžiaga įdomesnė jiems, pavyzdžiui, interaktyvi. Tai būna spec. pratybos ir po pamokų (Spec. pedagogė 2).</i> <i><...> naudojame „Eduka klasė“. Ten yra vadovėliai visiems <...>, pvz., trijų lygių užduotys: lengvesnės su pritaikytom programom, sunkesnės užduotys mokiniams, kurie geba geriau. <...> naudoju „el. peliukus“, ypač autistiškiems vaikams, ypač su įvairiapusiu raidos sutrikimu, nes jiems labai patinka struktūra ir ten yra su paveikslėliais, kur jiems tikrai labai yra įdomu ir jie sprendžia ir paskui įsivertina pačiame gale, pačioje pabaigoje. „Smartkinderis“ irgi naudojamas <...>, jau atlikus tam tikras užduotis pratybose. Mokomės skaičiuoti, čia pradinių klasių daugiau mokiniams. Pavyzdžiui, spec. pratybų metu vyresniukams tai aš vaizduoju pamokas <...> labiausiai naudoju. Programėlę „Žiburėlis“ retai. Dar skaitmeninė biblioteka, skaitmeniniai ištekliai. Per „Zoom“ aš, būna, kad įjungiu lentą, tą „whiteboard“ vadinamą, ir pati rašau. Braižymai vyksta, mato jie lentą tą šviečiančią ir rašo. „Repi“ būdavo tiems pradinukams, bet retai duodavom (Spec. pedagogė 2).</i> <i><...> naudojam „Eduka“, bet kol kas naudojam tik bendrai klasėje. Bet <...> mokykla galvoja nupirkti visiems (Mokytoja).</i>
Komunikatoriai	<i>O, pvz., komunikatoriai – tai neturėčiau aš tokio vaiko, su kuriuo man reiktų dirbti ir naudoti komunikatorių. Tai mes su mokytoja buvom mokymuose ir čiupinėjom, žiūrėjom, tai per daug man reikia įdėti, kad galėtum su juo efektyviai dirbti. Ar nėra kažko? Tai būtų va toks pageidavimas, kad tiems vaikams, kurie neturi vat, galvos, kad jiems kokią programą vat išmanią planšetę, kad va pažiūrėti, surinkti. O ten, kai pasakė tas sumas, tai be galo brangios – nu nepatiko man (Mokytoja 2).</i>
Mikrofonas, FM sistema	<i>Ir išskirtinis vieno berniuko tas yra, kad jisai su klausos aparatais – tai jisai sėdi prie manęs. Jam yra pakartojamos tos užduotys, jeigu negirdi. Jeigu matau, kad negirdi, tai pasikviečiu ir individualiai pasakau. Šiaip eilę metų naudoju mikrofoną jam, jį susiieškoti, kad jis mane labiau išskirtų, mano balsą, iš kitų garsų (Mokytoja 2).</i> <i><...> vaikui su kochleariniu implantu <...> naudojam FM tokią priemonę, kur mokytojas užsideda ją ant krūtinės ir vaikas girdi gerai mokytojos balsą ir pamokos metu jis dalyvauja bendrai su kitais vaikais, ir atlieka tam tikras užduotis. Jisai, aišku, sodinamas į priekį, kad matytų mokytojo veidą (Spec. pedagogė 2).</i>
Planšetiniai kompiuteriai, kompiuteriai	<i>Jie [mokiniai, turintys SUP] turi planšetukus, nes mano ne visi klasėj mokiniai turi planšetukus, bet kiti turi telefonus. O jiems yra planšetukai, kad ir ekranas didesnis būtų, ir jiems neblaškėtų kita galimybė panaršyti (Mokytoja 2).</i> <i>Ir neturim tų pačių planšetukų <...>, kompiuteriukų įvairių <...>, palengvintų man darbą (Mokytoja 2).</i> <i><...> vaikams su judesio ir padėties sutrikimu, kuriems sunku rašyti, yra duodamas kompiuteris, bet be įdiegtos taisymo sistemos, kad vaikas rašytų ir kad jam klaidų automatiškai netaisytų. Tai būna vaikas su kompiuteriu naudojasi – tai irgi palengvina jo darbą (Spec. pedagogė 2).</i>

Priemonės, atitinkančios UD principus	Mokytojo ar švietimo pagalbos specialisto patirtys taikant UD priemones ugdymui(si)
Ausinės	<i>O kitam berniukui – tai jįsai sėdi vienas, jam atskira vieta. Jis pats pasirinko, nes jam buvo pasiūlyta ar su mokiniu, ar galimybė vienam sėdėti vienviečiam suole, jis pasirinko. Ausinės turi – jeigu triukšmas jam trukdo, tai jįsai tada jas užsideda (Mokytoja 2).</i>
Speciali pelė	<i><...> vaikui su CP [cerebriniu paralyžiumi] buvo speciali ta pelė tokia, kad galėtų būti prie kompiuterio. Bet tas vaikas perėjo į kitą mokyklą – specialiojo ugdymo centrą ir išėjo su įranga (Socialinė pedagogė).</i>
Išmanieji kubai	<i><...> mokykla yra privati ir mes turime išmaniuosius kubus nusipirkę. To, ko prašom, tai mokykla ir nuperka (Spec. pedagogė 2).</i>
Individualių priemonių rinkiniai	<i><...> priemonių dėžės <...> čia iš universalaus dizaino vienos mokyklos <...> vaikai gali rinktis tas priemones. Yra uždavinys ir tam uždaviniui įgyvendinti jau vaikai gali rinktis. Na, aš kiekvienai pamokai ruošiū tas priemones. Aš žinau – šitam vaikui gali tas tikti, šitam vaikui gali anas tikti (Mokytoja 2).</i>
Liftas	<i>Mes mokyklos erdvėje turime liftus irgi, kurie pakelia vaikus ir nuleidžia į tam tikras klases (Spec. pedagogė 2). <...> Na, mūsų mokykla taikosi prie tų, pas mus yra ir liftas į antrą aukštą, mes galim vaikučius užkelti, jeigu yra (Mokytoja 2).</i>
Sensorinės pertraukos	<i>Struktūruojamas tas turinys mūsų pamokos dėl to, kad ypač su įvairiapusių raidos sutrikimu vaikams mes darome sensorines pertraukas, nes jiems būna tokios iškrovos sensorinės, kur vaikas gali pašokti ir bėgioti pamokos metu. Jeigu matom, kad ta sensorinė pertrauka yra kažkoks panikos priepuolis autistui arba jis pervargęs, pradeda lakstyt po klasę, rėkti, mes turim asistentą, arba jeigu ir specialistas dirba su tuo vaiku ir mato, kad jam negerai, – mes išeinam, turim kambarį netoli klasės nusiramino, kur vaikas gali ten nusiraminti (Specialioji pedagogė 2).</i>
Vizualiniai tvarkaraščiai, vertinimas	<i><...> yra tvarkaraščiai vizualiniai tam vaikui [turinčiam autizmo spektro sutrikimą] ir pamokoje tas vertinimas tada arba tau puikiai sekėsi – žvaigždė, arba išsirenka žvaigždes arba veidelius – tau ten pasisekė, arba šiandien nepasisekė – liūdnas veidas – reiks kitą kartą pasistengti (Mokytoja 2). <...> Jeigu pamokų metu – tai rašome „padarė pažangą“ ar „nepadarė“. Mano tai, žinokit, pastebėjimas buvo toks, kad autistukui tai tie veidukai patinka tokie – emociukai. Tai jau, žinokit, ir dedu tuos veidukus. Tai jis ten paplasnoja, pasidžiaugia. Bet vėlgi dabar susiduriame su tuo, jog aš jau matau, kad jam patinka tie veidukai (Mokytoja 1).</i>

Gautų tyrimo duomenų analizė rodo pagrindinius ugdymo procese kylančius sunkumus dėl skirtingų SUP: sunkus dėmesio koncentravimas, stipriai apsunkinta kalba, klausa; triukšmo netoleravimas ar nevalingas triukšmo kėlimas. Vis dėlto, švietimo pagalbos specialistai, naudodami UD priemonės ugdymui(si), sprendžia arba bando spręsti kylančius sunkumus.

Taigi, lygias ugdymosi galimybes atspindi tyrimo rezultatai. Žinoma, yra ne vienas tobulintinas UD priemonių ugdymui(si) aspektas, apžvelgiamas IV skyriuje. Tačiau svarbu paminėti tai, jog būtent lygios galimybės, jų kūrimas užtikrintų sėkmingą ar bent jau sėkmingesnę specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių asmenų dalyvavimą ugdymo procese bei keltų jų pasiekimų rezultatus. Mayer ir Rose (2014) akcentuoja, jog tradiciškai mokantis patiriamos mokymosi nesėkmės stabdo mokinio pasitikėjimą savimi, o naudojant

priemonės, atitinkančias UD reikalavimus, mokinių patiriama sėkmė ugdymosi procese stiprėja, auga ne tik jų ugdymosi motyvacija, bet ir pasitikėjimas savimi. Evmenova (2018) pažymi, jog universalus dizaino priemonės ugdymui(si) galima priskirti ir hibridinį ugdymą. Hibridinio ugdymo procesas suprantamas (Raad, Odhabi, 2021 [33] cit. Subačiūtė ir kt., 2021), kai tuo pačiu metu, lygiagrečiai taikomas ir derinamas individualus ir nuotolinis mokymas. Mokymosi priemonės turi būti siejamos su mokymo metodais, tokiu būdu realizuojant UD priemonių ugdymui(si) taikymo principus mokymosi procese. Įtraukus(is) ugdymas taikant UD priemonės ugdymui(si) turi būti paremtas glaudžiu mokinių, mokytojų bei mokinių tėvų (globėjų, rūpintojų) bendradarbiavimu bei, žinoma, švietimo pagalbos specialistų žinojimu, kaip dirbti įtraukiojo ugdymo procese.

IV. Universalaus dizaino priemonių ugdymui(si) taikymo iššūkiai

Pagrindinis mokytojo vaidmuo ugdymo procese – užtikrinti, kad kiekvienas mokinys surastų lengviausią ir jam geriausiai suprantamą kelią atlikti paskirtas užduotis, suteikiant efektyviausią pagalbą reikiamu momentu, o kartu įkvepiant ir perteikiant žinias leisti mokiniui augti (Pezaro, 2016; Pell, 2020). Kiekvienas mokytojas orientuotas į gerus mokinio mokymosi rezultatus, pasiekimus, žinių ir įgūdžių įgijimo galimybes. Todėl mokytojai siekia žinias perteikti kiekvienam mokiniui pačiu priimtinausiu būdu. Tik mokytojui dirbant kūrybingai ir išmoningai galima užtikrinti kokybišką įtraukijį ugdymą kiekvienam asmeniui (Barbeaux, 2019). Taigi, ne mokinys prisitaiko prie mokymosi, o mokytojas parenka tinkamiausias užduo-

tis mokiniui ir padeda jam mokytis. Mokinio mokymosi individualizavimas yra įprastas mokytojui dirbant su vienu mokiniu (namų mokymas, konsultavimas ir pan.), tačiau tai tampa dideliu iššūkiu dirbant su klase (grupe) (Šmitienė, Girdzijauskienė, Melnikova, Norvilienė, Šakytė-Statnickė, 2021). Šioje analizėje siekiama išsiaiškinti, kokie pagrindiniai įtraukiojo ugdymo iššūkiai naudojant UD priemones ugdymui(si). Atlikus struktūruotų interviu ir grupinės diskusijos transkripcijų analizę, išskirtos 8 pagrindinės problemos (iššūkiai), su kuriomis susiduria švietimo specialistai (žr. 3 lentelę): *žmogiškųjų išteklių trūkumas; individualių švietimo pagalbos specialistų teikiamų užsiėmimų mokiniams, turintiems SUP, skaičiaus didinimas; žinių, kaip dirbti su universalaus dizaino priemonėmis ugdymui(si), trūkumas; laiko resursai (perteklinė dokumentacija); techniniai ribojimai; aukštos UD priemonių ugdymui(si) kainos; individualūs poreikiai; pavėluota pagalba (mokinio negalios ignoravimas / neigimas iš tėvų (globėjų, rūpintojų) pusės).*

3 lentelė. Įtraukiojo ugdymo iššūkiai

Iššūkiai	Teiginys
Žmogiškųjų išteklių trūkumas	<...> reikia žmogiškųjų išteklių. Na, kai yra, pvz., išmanioji lenta informacijai perteikti visiems mokiniams <...> kalbant apie visus – tai yra nesuderinamas dalykas. Vieniems jūs duokite interaktyvią lentą, o kitiems – dar užduotis perskirstykite, tai žinot, labai apsunkina pamoką ir atima laiko (Socialinė pedagogė). Norėčiau, kad dvi mokytojos dirbtų vienoje klasėje. Aš, tarkime, dirbu su vienu vaikais <...>, dvi mokytojos dirba jau su tais dviem vaikais (Mokytoja 1). Duokit man dabar tą logopedą. Betgi mūsų rajone jo tiesiog nėra. Mokykla tikrai ieško. O mes jau nebepajėgiamė paimiti daugiau (Spec. pedagogė). <...> neturim specialistų pakankamai, mes neturim psichologo – tą labai reikia (Mokytoja 2). <...> trūksta žmogiškųjų resursų iš tikrųjų. Spec. pedagogas ir socialinis pedagogas, jie ateina <...>, kai turi užsiėmimus, o socialinis pedagogas tada, kai kviečiuosi, nes jo nebūna šalia. Na, psichologo labai reikėtų. Būna situacijų tokių, kad labai daug reikia tokių savyje rasti jėgų, kad suvaldyt situaciją, kad nepakenkti kitiems. <...> labai gerai, kad turėčiau pagalbininką klasėj, nes aš negaliu „išvežti“ (Mokytoja 2).

Iššūkiai	Teiginys
Individualių švietimo pagalbos specialistų teikiamų užsiėmimų mokiniams, turintiems SUP, skaičiaus didinimas	<...> galvojant apie vaiką ir apie jo pasiekimus, tai tikrai trūksta specialistų. Jeigu būtų tam vaikui 3–4 užsiėmimai, tai ir darbas būtų lengvesnis, ir tam vaikui būtų lengviau (Logopedė). <...> turi būti sudarytos sąlygos, kad jie daugiau išeitų iš klasės, kad jie daugiau turėtų tų individualių pamokų (Mokytoja 1).
Žinių, kaip dirbti su UD priemonėmis ugdymui(si), trūkumas	Norėčiau, kad, pvz., būčiau apmokyta kad ir tame autizmo centre, kaip dirbti su autizmo spektro sutrikimais. Aš norėčiau būti apmokyta su įvairiomis priemonėmis kaip dirbti, pvz., ABBA programa, bei UD priemonėmis (Specialioji pedagogė). <...> stengiausi mokytis stipriai, nes vis tiek tai [UD priemonės] buvo nepažinta. <...> žinoma, teoriškai, o praktiškai kada susiduri, tai va šitų tokių sunkumų truputį buvo (Mokytoja 2). Ateina dabar tas vaikas pas mane, kur nekalba, tai ką man ir kaip man daryt? Ką aš galėčiau jam pasiūlyti? Gal tie žmonės iš PPT labiau išmano. Nes aš kaip ir ieškojime esu tokiam (Mokytoja 1).
Laiko resursai (perteklinė dokumentacija)	Popierizmas <...> užgožia tą tikrąjį darbą su vaikais, kur aš <...> užduotis ruoščiau, kurčiau žaidimus su ta interaktyvia lenta, o aš sėdžiu ir tuo metu pildau ten kokią 101 lentelę, tai aš dabar turiu pildyti krūvą didžiausių popierių, vietoj užduočių kūrimo vaikams (Socialinė pedagogė). Norim mažiau popierizmo, daugiau supratimo ir didesnio pasitikėjimo mokytojais, kurio tikrai trūksta, nes visur turi pasirašinėti, pasižadėti, kad savo darbą atliksi (Mokytoja 1).
Techniniai apribojimai	Bandžiau į tam tikras programas įeiti išmanioj lentoj – tai reikalauja kodų. Tai galbūt, kad būtų didesnis priėjimas prie skaitmeninių išteklių nemokamų, kur galima būtų prisijungti, taip, kaip „e. peliukai“ (Socialinė pedagogė). <...> išpirktos tos spec. programos ten, nei kad raidėm, nei skaičiukam mokintis (Spec. pedagogė).
Aukštos UD priemonių ugdymui(si) kainos	Programos atskiros ir jos yra brangios, tačiau neduoda jokios naudos (Logopedė). Tokius pinigų kažkur išleidžiam, o mokytojams pagalbos, specialistams realios nesuteikiam. Ir tai turėtų būti Lietuvoj nemokama, ne taip, kad užsidirbinėja pinigų kažkas iš mūsų vaikų (Socialinė darbuotoja). Priemonių trūksta, nes jų tiesiog neperka dėl aukštų kainų. Dažniausiai naudoju ir savo priemones, kurias pati ir perku, pasiūliau autizmą turinčio berniuko mamytei, ir ji pati nusipirko (Mokytoja 1). Pasibaigė finansavimas ir jo nebetęsia – tai ir į tokius dalykus atsimušam (Socialinė pedagogė).
Individualūs poreikiai	Turiu atvejį su interaktyviomis grindimis ir su berniuku. Galvojau va, kai jis jau kai pavargęs <...>, galės ten pailsėti. Bet jis tik nuėjo ant jų <...> ir grįžo atgal. Tai ne viskas patinka vaikams. Tiesiog čia yra individualūs dalykai, kurie gali vieniems patikt, kitiems nepatikt (Mokytoja 1). Naudojome tą interaktyvią lentą ir jam patiko <...>, paskui jau, po naujų metų, su tuo pačiu vaiku ir su ta pačia interaktyvia lenta <...> kažkas prasideda: kažkokia isterija, kažkoks rėkimas (Logopedė).

Iššūkiai	Teiginys
Pavėluota pagalba (mokinio negalios ignoravimas ar neigimas iš tėvų (globėjų, rūpintojų) pusės)	<i>Buvo nupirktos tos kortelės „Bendraukime paveiksluokais“, tai jis jas jau per vėlai gavo – 4 klasėje. Tai irgi nelabai jam ten pasiteisino, nes jis jau gal ir per didelis buvo, o ir namuose šių dalykų nenaudojo. Tėveliai jo nesutiko, kad jis naudotų. O jis, vaikas, nekalbėjo. Tėveliai nenorėjo pripažinti jo negalios. O tos kortelės jam kaip ir būtų buvę naudingos, bet tėveliai nenorėjo. Jie tiesiog galvojo, kad jis vieną dieną atsikels ir bus sveikas. Jie aukštai labai vertino jį (Mokytoja 1).</i>

Remiantis empirinio tyrimo duomenimis: tiek įgyvendinant įtraukujį ugdymą, tiek naudojant UD priemones ugdymui(si), jaučiamas žmogiškųjų išteklių, ypač pagalbos specialistų trūkumas. Jis sietinas ir su individualių švietimo pagalbos specialistų teikiamų užsiėmimų mokiniams, turintiems SUP, skaičiaus didinimo problema. Tai patvirtina ir 2019 m. ŠVIS duomenys: jokio pagalbos mokiniui specialisto neturėjo 9 proc., psichologo – 53 proc. bendrojo ugdymo mokyklų; specialiojo pedagogo neturėjo 50 proc. ikimokyklinio ugdymo įstaigų; specialiojo pedagogo ir logopedo neturėjo 28 proc. šalies mokyklų, nes esamo finansavimo nepakanka, kad būtų sukurtos patrauklios darbo sąlygos švietimo pagalbos specialistams (ŠMSM 2021–2030 m. Švietimo plėtros programos pagrindimas). Pedagogų bei švietimo pagalbos specialistų trūkumas apsunkina mokytojų darbą, o vieni jie negali suteikti mokiniui viso reikiamo dėmesio; taip pat, kalbant apie

universalios dizaino priemonės ugdymui(-si), jų mokyklose kartais taip pat trūksta arba stokojama žinių, kaip jomis naudotis. Dėl aukštų UD priemonių ugdymui(-si) kainų ne visos mokyklos skiria joms lėšų. Pažymėtina tai, jog absoliučiai visas 2 lentelėje išvardytas priemones turėjo tik viena – privati didmiesčio mokykla. Kitos dvi mokyklos turėjo mažiau nei pusę jų. Tačiau, kaip rodo atliktas tyrimas, mokytojai, vedini pagalbos siekio savo mokiniams, jas perka patys, naudodami asmenines lėšas. Tiek kai kuriems mokytojams, tiek švietimo pagalbos specialistams trūksta ir teorinių, ir praktinių žinių, mokymų, kaip dirbti su UD priemonėmis ugdymui(-si). Tačiau jie pasižymi smalsumu ir aktyviai ieško informacijos savarankiškai, kaip dirbti su UD priemonėmis. Tad svarbu ištirti, kokių dar sunkumų kyla įtraukiojo ugdymo procese, aiškiai įvardijant įtraukiojo ugdymo problemas ir dilemas.

V. Universalaus dizaino plėtojimas: problemos ir dilemos

Asmens integracija švietimo sistemoje leidžia negalių, sutrikimų ar mokymosi sunkumų turintiems mokiniams bendrauti su įprastos raidos bendraamžiais. Jei mokykloje mokysis vaikai su įvairiais poreikiais, tikėtina, kad jie įpras vieni prie kitų, todėl ir tolesniame gyvenime paisys skirtingų poreikių turinčių asmenų interesų, mokysis empatijos, tolerancijos, pagarbos kiekvienam asmeniui. Negalių, sutrikimų ar mokymosi sunkumų turintiems mokiniams dalyvavimas ugdymo procese bendrojo ugdymo mokykloje galėtų būti pradžia siekti didesnių galimybių, o sveikatos problemų neturintys paaugliai jau mokykloje suprastų ir priimtų visuomenėje esančias skirtybes, ilgainiui tampančias savaime suprantamu dalyku. Tinkamas švietimo įstaigų aplinkos pritaikymas užtikrintų vienodas galimybes ne tik negalių turintiems mokiniams, bet ir neįgaliems asmenims dirbti mokykloje ar negalių turintiems tėvams (globėjams, rūpintojams) dalyvauti tėvų (globėjų, rūpintojų) susirinkimuose ir ugdymo įstaigos socialiniame gyvenime (Subačiūtė, 2016; 2020). Aplinkos pritaikymas leistų ugdytis ir dalyvauti mokyklos gyvenime, socializuotis, stiprinti bendravimo įgūdžius ir sėkmingiau integruotis į savarankišką gy-

venimą baigus mokyklą – nevyriausybinės organizacijos ar darbo rinką. Tačiau sėkmingam pokyčiui įtvirtinti ir užtikrinti visiems vienodas mokymosi galimybes bei priemones vien tik universalaus dizaino priemonių ar metodų ugdymui(si) nepakanka. Tam itin reikalingas švietimo pagalbos specialistų bei mokytojų bendradarbiavimas.

Galkienė dar 2005 m. mokomajame leidinyje pedagogams akcentavo, jog šiuolaikinės mokyklos mokytojas jau negali besąlygiškai diegti direktyvaus ugdymo turinio – jis pats yra jo kūrėjas. Individualių mokinio poreikių ir visuomenės reikalavimų dermė – štai tos priemonės, kurios padeda ugdytojui kurti funkcionalią, į vaiką orientuotą ugdymo sistemą ne teoriniu, bet praktiniu lygiu. Tam, jog mokiniai, nepaisant individualių jų ugdymosi poreikių, mokyti bendrojo ugdymo įstaigose, turi būti sukurta teigiama mokymosi aplinka. Tyrimo metu informantų buvo prašoma įvardyti pozityvias patirtis bei probleminius aspektus, kuomet bendrojo ugdymo procese kartu dalyvauja turintys SUP ir įprastos raidos mokiniai.

4 lentelė. Universalaus dizaino priemonių ugdymui(si) privalumai

Privalumai	Teiginys
Integracijos skatinimas	<i>Vaikai pradeda suprasti, kad yra ir kitokių vaikučių ir juos reikia priimti, ir jie tai moka labai gražiai padaryti. <...> jie visi žaidžia ir yra empatijos tos tokios, supratimo, o ne nuostatos tokios, kad jis va čia kažkaip kitaip žaidžia ar pasielgia (Mokytoja 1). <...> tie sveiki, vadinamieji, vaikai, jie išsiaugina savyje tokių atjautą (Spec. pedagogė 2).</i>
Mokinių bendradarbiavimas	<i>Tai yra vaidmenų pasiskirstymas. <...> vaikas gali būti su specialiaisiais poreikiais ir jo vaidmuo. Vieni rašo kokį nors darbą <...>, o tas į klausimus atsako. Na, skirtingi vaidmenys – pristato visiškai kitas vaikas. <...> tie su individualizuotom [programom], jie daugiau tokius dalykus atlieka socialinius, o jau su pritaikytom programom vaikai, jau jie skaito, rašo ir panašiai, arba pristato su bendrąja programa, ką jie ten atliko (Spec. pedagogė 2). Vaikai, kurie turi poreikių – jų gebėjimais net anie mėgsta pasinaudoti, nes sako: „Va, čia kažkokia programėlė nepavyksta – primink man, kur ten rasti?“ (Mokytoja 2).</i>
Lankstus ugdymo procesas	<i>Tai tas va pasirinkimas. Tai šitiem vaikam labai padeda. <...> Anksčiau kaip darydavau – na, tiesiog paskiriu užduotis, o dabar – leidžiu rinktis (Mokytoja 2).</i>

Apibendrinant 4 lentelėje pateiktus UD priemonių ugdymui(si) privalumus, išryškėja, jog būtent taikant universalaus dizaino priemones ugdymui(si) skatinamas integracijos procesas, vykstantis pasitelkus patyrimus, praktiką, bendraujant visiems mokykloje besimokantiems mokiniams. UD priemonių ugdymui(si) pasirinkimas suteikia laisvės ne tik lanksčiam ugdymo(si) procesui plėtoti, bet ir skatina mokinių savarankiškumą, pasireiškiantį priemonių pasirinkimu.

Remiantis Žalkauskaitės (2016) socialinių mokslų daktaro disertacija „Perėjimo iš švietimo sistemos į darbo rinką fenomenas Lietuvoje: neįgalaus jaunimo atvejis“, – „neįgaliųjų švietimas ir įtrauktis į darbo rinką yra

vienas svarbiausių Lietuvoje įgyvendinamos socialinės politikos prioritetų, tačiau neįgaliųjų asmenų užimtumo rodikliai atspindi, kad praktiniai pokyčiai nėra labai greiti, o perkeltant įstatymų ir projektų nuostatas į praktinį lauką susiduriama su tam tikromis kliūtimis ir sunkumais (žemi neįgaliųjų dalyvavimo švietimo sistemoje, ypač aukštajame moksle, rodikliai, ankstyvas neįgaliųjų „iškritimas“ iš švietimo sistemos, aukštas neįgaliųjų nedarbo lygis, menkas neįgaliųjų dalyvavimas ADRP ir kt.)“. Taigi, švietimo ir mokslo svarba yra neabejotina – siekiant sėkmingo tolesnio įvairių negalių ar sveikatos sutrikimų turinčių asmenų dalyvavimo socialinio veiklose.

5 lentelė. Universalaus dizaino priemonių ugdymui(si) trūkumai

Trūkumai	Teiginys
Žinių, kaip dirbti su mokiniais, turinčiais SUP, stoka	<i>Nukenčia čia vaikučiai, kurie gali ir daugiau pasiekti ir išmokyti. Nežinai kartais <...>, kas jam ten atsitiko – nes nekalba, ar jam ten pilvą skauda, ar kas jam ten atsitiko. Tokiu atveju – visa pamoka nutrūksta. Nežinojau – ką man daryti. Jis šaukia tiesiog ištiesai, tai jau tokia pamoka – sugadinta. Ji nutrūksta. Ir pradžioj, nu žinokit – aš tikrai nežinojau, ką man daryti, nes jis nemokėjo iš to išeiti. Jis šaukia toj klasėj, nu ir viskas (Mokytoja 1).</i> <i><...> autizmą turinčio berniuko mergaitės ir bijodavo, nes jis, būdavo, atsistoja per pamoką – ir nesulaikysi tu jo (Mokytoja 1).</i> <i><...> jis jau tris metus ištiesai rėkia. Mokykloje jis jautėsi visą laiką labai blogai, kad ir kaip mes dėjome pastangas. Vis tiek jis galiausiai išėjo į spec. mokyklą (Socialinė pedagogė).</i>
Mokinių, turinčių SUP, atskirtis	<i>Na, su jais [mokiniais, turinčiais SUP], kai nenori draugaut, tai ir būna visko, kad ir į tą pačią mokyklą net nenori eiti (Soc. pedagogė).</i> <i>Jau pauglystėje, tai ne tai, kad juos [mokinius, turinčius SUP] ten kažkas ir skriaudžia, bet truputuką jie ir nuošaly palieka (Spec. pedagogė).</i>
Įtraukios kalbos stoka, diskriminuojančios leksikos apraiškos	<i><...> vaikas, atėjęs su negalia, jis mato sveikus vaikus. Ir jis stengiasi ugdytis ir stengtis kaip jie – kopijuoja juos (Spec. pedagogė 2).</i> <i><...> Jisai sako, bet tu mane mokini meluoti, aš, sako, negaliu mokytojai meluoti. Juk čia tu padarei, ne aš padariau, aš turiu padaryt. Suprantat, kokie jie yra įdomūs (Spec. pedagogė 2).</i> <i><...> turiu autistuką (Mokytoja).</i> <i><...> Nu, pažymys, jis turėtų būti mažesnis negu su bendrąja programa – ta prasme, jo [mokinio, turinčio SUP] gebėjimai žemesni (Spec. pedagogė 2).</i>
Sunkumai suderinant skirtingus poreikius	<i><...> Dauno sindromą turinti mergaitė – labai stipri yra emociškai ir tam tikrus neigiamus dalykus ji perduoda, tai su pritaikyta programa. Mes, aišku, dirbam ta linkme, kad kaip tik ji imtų iš tų vaikų sveikų. Mergaitę galima būtų į specialiąją klasę perkelti laikinai, kad mažesniame ratelyje ji galėtų kažkaip integruotis ir bandyt ją keisti. Tačiau, kai dabar yra įtraukusis ugdymas, bus naikinamos specialiosios klasės mokyklose ir visi turės eiti. Yra tam tikra riba, kur vaikas gali eiti į bendrąsias klases, bet yra su intelekto sutrikimu vaikų, kurie tikrai turėtų mokytis specialiosiose klasėse arba į specialiąsias mokyklas eitų. Reiktų žiūrėti individualiai kiekvieną vaiką (Spec. pedagogė 2).</i>

Empirinio tyrimo metu išryškėjo šie pagrindiniai universalaus dizaino priemonių ugdymui(si) trūkumai: sunkumai mokant skirtingų poreikių turinčius mokinius ir susiformuojanti mokinių, turinčių SUP, atskirtis. Aptarti atvejai, kai mokytojai ir švietimo pagalbos specialistai nežino, kaip dirbti su mokiniais, turinčiais SUP, kaip juos integruoti į bendrąsias klases. Išryškėjo, jog mokiniai, turintys SUP, patiria socialinę atskirtį, ka-

dangi bendraklasiai ne visada noriai su jais bendrauja. Informantai, aptardami skirtingų poreikių turinčius mokinius, vartojo neįtraukią kalbą, vadino „sveikais vaikais“, „autistukais“, įvardijo, jog mokinių, turinčių SUP, gebėjimai žemesni, kad jie įdomūs dėl to, kad pasirenka nemeluoti. Jungtinės Tautos išleidusios gaires, kaip kalbant apie negalios paliestus ar asmenis, turinčius SUP, naudoti įtraukią kalbą (United Nations Office at Ge-

neva, 2021). Pabrėžiama, jog klaidinga negalias apibrėžti kaip ligas arba problemas, kurias turi išspręsti negalių neturintieji. Taip pat reikėtų vengti individui priskirti jo negalios etiketę, o verčiau sakyti, jog tai negalią turintis asmuo, pavyzdžiui, vietoj „autistas“ reikėtų sakyti „mokinys, turintis autizmo spektro sutrikimą“. Svarbu nekalbėti apie negalią turinčius asmenis kaip apie iš prigimties pažeidžiamus, o verčiau įvardyti sąlygas, kurios juos daro pažeidžiamus. Neįtraukios kalbos vartojimas stiprina mokinių, turinčių SUP, atskirtį ir diskriminavimą. Esminis žodis vis dėlto yra žmogus, o tik paskui, jei prireikia, pridedami jo SUP įvardijantys terminai.

Evmenova A., tyrinėjusi mokytojų pasirengimą dirbti su UD priemonėmis ugdymui(si), teigia, jog universalus dizainas įpareigoja peržiūrėti pedagogų ruošimo kompetencijas, orientuotas į įtraukijį ugdymą, ir jo įgyvendinimą švietimo įstaigose bei įvairiuose švietimo kontekstuose. Mokslinkės teigimu, JAV jau kurį laiką bendrojo ugdymo mokyklų klasės skirstomos pagal tai, kokia mokinių dauguma jose mokosi: jeigu klasėje mokosi individualių poreikių turintys mokiniai, klasė vadinama specialiąja ar mišriojo ugdymo klase (Evmenova, 2018). Lietuvoje mokyklų klasės sudaromos kitaip: jos skirstomos į **jungtines klases**, sudarytas iš dviejų arba trijų klasių, kuriose mokomasi pagal skirtingo lygio programas; **klases** – kuriose pastovi mokinių grupė vienerius mokslo metus drauge mokosi pagal to paties lygio pradinio, pagrindinio ar vidurinio ugdymo programą; ir **specialiąsias klases**, kuriose mokosi dėl įgimtų ar įgytų sutrikimų, tai yra didelių ar labai didelių SUP turintys mokiniai (Dėl Mokyklų, vykdančių formaliojo švietimo programas, tinklo kūrimo taisyklių patvirtinimo, Lietuvos Respublikos Vyriausybė, 2021). Tačiau visuomenei vis sparčiau

žengiant tolerancijos, pagarbos, supratimo ir socialinės įtraukties keliu, kaip rodo anksčiau skyriuose pateikta literatūros bei įstatymų apžvalga, – švietime siekiama užtikrinti lygias galimybes kiekvienam asmeniui, nepaisant jo turimų SUP ar būtinų priemonių trūkumo, efektyvesniam – įtraukiamam – ugdymui užtikrinti.

JAV, Ohajo valstijoje, dar 2009 m. atliktas tyrimas, skirtas įvertinti universalus dizaino priemonių ugdymui(si) naudą mokinių pasiekimams. Tyrimas parodo, jog universalus dizaino priemonių ugdymui(si) taikymas lemia ne tik aukštesnius mokymosi rezultatus, bet ir klasės mikroklimatą, kurį lemia ir kokybiškų bendrų mokymo(si) priemonių visiems mokiniams naudojimas. Klasės mikroklimatas gerėja dėl to, jog tiek mokymo priemonėmis, tiek informacinėmis technologijomis gali ir geba ar yra mokomi naudotis visi klasėje esantys mokiniai, nepaisant jų individualių ugdymosi poreikių, sustiprinamos teigiamos nuostatos mokinių, turinčių SUP, atžvilgiu (A. Ellis, B. Ellis, 2010).

2022 m. ŠMSM ir NŠA organizuotame renginyje „Mokymosi priemonių, skirtų specialiųjų ugdymosi poreikių turintiems mokiniams, transformacijos“ Šatės G. (2022) pranešime „Sutrikusios raidos vaikų konsultavimo skyriaus vaidmuo diegiant Pozityvaus elgesio palaikymo ir intervencijų sistemą Lietuvos mokyklose“ buvo minima tai, jog mokytojai turi būti reflektyvūs veikėjai, kurie mokosi iš savo veiksmų. Taip pat galintys išmokyti mokinius įsivertinimo ir kognityvinių įgūdžių. Tačiau vis dėlto, mokytojai sėkmingai mokysis, mokys ir reflektuos tik tuomet, jeigu sėkmingai įveiks jiems kylančius sunkumus dirbant su individualių poreikių turinčiais mokiniais. Tam, jog tai įvyktų, mokytojai, kaip asmenybės, darbe turi jaustis gerai: jausti administracijos palaikymą, tinkamą

darbo sąlygų užtikrinimą, švietimo pagalbos specialistų paramą, turėti galimybę tobulinti žinias apie SUP turinčių mokinių ugdymą, išsaugant profesionalumą ir žmogiškumą.

6 lentelėje įvardijamos mokytojams bei švietimo pagalbos specialistams kylančios problemos, dirbant įtraukiojo ugdymo kontekste.

6 lentelė. Patiriami asmeniniai mokytojų ir švietimo pagalbos specialistų iššūkiai

Problema	Citata
Baimė eiti į darbą	<i><...> kartais bijai į darbą eiti tą dieną, nes nežinai, kokia nuotaika to vaiko bus. Ar tu gebėsi pats jau susitvarkyti su savimi (Spec. pedagogė).</i>
Nevaldomos situacijos	<i>Pradedi vest pamoką ir tas vaikas šaukia tiesiog, klykia (Mokytoja 1). <...> atrodo ir lanksčiai viską darai, bet nepriima. Nepriima užduoties, nepriima, nenori dirbti, atsisako dirbti (Mokytoja 2).</i>
Pervargimas	<i>Tarkime, turėjau klasėje du vaikus su stipriais SUP. Automatiškai atsiranda mokytojų pervargimas, perdegimas (Mokytoja 2). <...> po darbo pareinu namo, tai aš valandą laiko guli paslika. Aš nenoriu nieko. Turėtų spec. pedagogo pareigybei – etatui būt mažiau vaikų. O dabar aš turiu priimti tiek, visus, kurie turi poreikį (Spec. pedagogė).</i>
Savigrauža	<i>Galvodavau, kad gal jau aš čia kalta, kad tas vaikas šaukia, klykia čia (Mokytoja 1).</i>
Didelis darbo krūvis	<i>Taigi yra kiekvienas vaikas klasėje, tai reikia laiko ir prieit prie jo. Na, tu turi padaryt labai labai labai gerai namų darbus. Ir klasėj gali pateikti, ir tam vaikui atskirai dar pateikti tą pačią interaktyvią programėlę ar tą pačią interaktyvią programą, kad ir, tarkime, su kažkokiom ausinėm užsidėtom. Na, tai vienam žmogui, tai tu turi labai gerai suplanuoti viską ir vienai, ir kitai grupei vaikų. Tai man iššūkis yra (Spec. pedagogė). <...> Mokytojai yra tikrai sunku dirbt su trim lygiais, jeigu vienoje klasėje yra trijų lygių mokiniai: dirbantys pagal bendrąją programą, pagal pritaikytą ir pagal individualizuotą (Specialioji pedagogė 2).</i>

Tyrimo dalyviai dėl nepakankamų ar tobulintinų profesionalaus darbo su specialiujų ugdymosi poreikių turinčiais mokiniais žinių patenka į nevaldomas situacijas, kurias tinkamai išspręsti padėtų reguliari profesinių kompetencijų plėtra. Taip pat jie jaučiasi pervargę dėl itin didelio darbo krūvio, dėl žmogiškųjų išteklių trūkumo, skundžiasi didelio darbo krūvio neatitinkančiais atlyginimais.

Remiantis Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2017 m. rugpjūčio 30 d. įsakymu Nr. V-657 „Dėl švietimo ir mokslo ministro 2011 m. liepos 8 d. įsakymo Nr. V-1228 „Dėl Specialiosios pedagoginės pa-

galbos teikimo tvarkos aprašo patvirtinimo“ pakeitimo“, vienu etatu dirbantis specialusis pedagogas teikia pagalbą ne daugiau kaip 27 specialiųjų ugdymosi poreikių turintiems mokiniams, ugdomiems pagal priešmokyklinio, pradinio, pagrindinio ir (ar) vidurinio ugdymo bei profesinio mokymo programas, kuriems reikalinga specialiojo pedagogo pagalba (ne daugiau kaip 20 mokinių, turinčių regos, klausos sutrikimų (tarp jų turinčių kochlerinių implantų), jei nėra tiflopedagogo ar surdopedagogo). Vienu etatu dirbantis logopedas teikia pagalbą ne daugiau kaip 50 specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių

mokinių, ugdomų pagal priešmokyklinio, pradinio, pagrindinio ir (ar) vidurinio ugdymo bei profesinio mokymo programas, kuriems reikalinga logopedo pagalba. Tačiau švietimo pagalbos specialistai savo veiklos, susijusios su numatoma teikti pagalba, tvarkaraščius pristato mokyklos Vaiko gerovės komisijai, aptaria, suderina, o po VGK pritarimo juos tvirtina mokyklos vadovas. Etatai steigiami teisės aktų numatyta tvarka – pagal specialiosios pedagoginės, psichologinės, socialinės pedagoginės pagalbos tvarkų aprašus, etatai priklauso nuo vaikų skaičiaus.

Apibendrinant tyrimo rezultatus, galima teigti, jog kiekvienam mokytojui ar švietimo pagalbos specialistui svarbu laikyti vertybe kiekvieno mokinio teisę į saugią mokymosi aplinką. O turimi jų socialiniai įgūdžiai (susiję su įtrauktimi pasitelkiant praktiką: mokant suvaldyti klasę bendradarbiaujant, parenkant tinkamų užduočių ir mokymo būdų, aiškiai pritaikant mokymo planą), tikėtina, padeda mokiniams sukurti priklausymo mo-

kyklai jausmą, kuris taip pat svarbus įtraukiojo ugdymo veiksnys. Taigi universalios dizaino priemonės ugdymui(si) suvokiamos kaip lygių galimybių užtikrinimas kiekvienam asmeniui siekti išsilavinimo. Tačiau, remiantis EASIE duomenimis (2014–2016 m.), nė viena iš valstybių neturi visiškai įtraukiosios ugdymo sistemos, kurioje mokiniai 100 proc. lankytojų pamokas bendrojo ugdymo mokyklose ir bent 80 proc. savo laiko mokytojai kartu su bendraamžiais, „nors dar 1979 m. <...> Kongresas patvirtino Neįgalių vaikų įstatymą (Education for All Handicapped Children Act), kuriuo reikalaujama, kad, jei tik įmanoma, vaikai su negalia būtų mokomi įprastinėse valstybinėse mokyklose“ (Subačiūtė, 2016).

Vis dėlto, nors ir lėtai, tačiau užtikrintai tiek nacionaliniu, tiek globaliu mastu tvirtai žengiama atviru – įtraukiojo ugdymo ir vis populiarėjančių UD priemonių ugdymui(si) taikymo – keliu švietimo sistemoje.

Išvados

1. Mokslinės literatūros šaltinių analizė universalaus dizaino priemonių ugdymui(si) tematika rodo, kad daugiausiai analizuojama praktinė šių priemonių reikšmė ugdymo procesui; akcentuojamas patogus jų naudojimas. Tačiau pasigendama UD priemonių ugdymui(si) poveikio mokinių, turinčių SUP, savivertės puoselėjimui tyrimų, taip pat UD priemonių ugdymui(si) poveikio konkrečią negalią, sutrikimą ir mokymosi sunkumą turinčiam asmeniui tyrimų.

2. Analizės rengėjų atliktas empirinis tyrimas leido nustatyti universalaus dizaino priemonių ugdymui(si) privalumus. Svarbiausi iš jų: vyksta mokinių, turinčių SUP, integracija, jie išmoksta bendradarbiauti, atsižvelgdami į skirtingus kiekvieno gebėjimus. Ugdymo procesas tampa lankstesnis, pritaikytas kiekvienam asmeniui. Taip pat išryškėjo poreikis plėsti ir tobulinti mokytojų bei švietimo pagalbos specialistų darbo su mokiniais, turinčiais SUP, bei UD priemonėmis ugdymui(si) kompetencijas. Tyrimas rodo, jog mokytojai bei švietimo pagalbos specialistai ugdymo procese susiduria su situacijomis, kai gali kilti grėsmių dėl SUP mokinių elgesio sunkumų. Tuomet viską lemia mokytojo žinios, švietimo pagalbos specialistų, tėvų (globėjų, rūpintojų) parama ir tinkamos priemonės bei aplinkos mokykloje. Problemą stipriai sprendžia emocinei iškrovai ar poilsui skirtos erdvės, tačiau akivaizdu, jog šios erdvės egzistuoja ne kiekvienoje mo-

kykloje. Svarbu, kad mokytojai individualiai domisi ugdymo proceso naujovėmis, tačiau išreiškia ir formalios kompetencijų plėtros poreikį.

3. Mokyklose trūksta papildomų darbuotojų, kurie palengvintų mokytojų bei švietimo pagalbos specialistų darbo krūvį. Optimalus darbuotojų skaičius leistų suteikti mokiniams, turintiems SUP, daugiau individualių užsiėmimų ar pagalbos bendrojo ugdymo procese. Tyrimas parodė, jog tiek mokytojai, tiek švietimo pagalbos specialistai dėl nuolat augančio mokinių, turinčių SUP, skaičiaus bei specialistų trūkumo, perteklinės dokumentacijos, dėdami visas pastangas atliepti kiekvieno mokinio poreikius, natūraliai jaučiasi pervargę, asmeniškai išgyvena ugdymo procese kylančias problemas.

4. Tyrimas rodo UD priemonių ugdymui(si) trūkumą mokyklose. Dėl aukštų šių priemonių kainų ne visos mokyklos skiria finansinių resursų joms įsigyti. Pasitaiko, kad priemonės nuperkamos jau pavėluotai, t. y. ne tuomet, kai jų reikėjo konkrečiam mokinui. Informantų interviu transkripcijų analizė parodė, jog šio tyrimo dalyviai – mokytojai ir švietimo pagalbos specialistai, – norėdami ugdyti mokinius pagal jų turimus gebėjimus, perka UD priemones ugdymui(si), skirdami dalį asmeninių lėšų. Tačiau šis tyrimas nereprezentatyvus, jis apima tik tris šalies savivaldybes, todėl rezultatai netaikytini šalies lygmeniu; tačiau leidžia užfiksuoti problemas, kurios reikalauja platesnių tyrimų.

Rekomendacijos

Švietimo politikams (įstatymų, įsakymų lygmuo)

1. Rekomenduojama parengti ir išleisti įsakymą dėl pedagogų darbo užmokesčio kėlimo. Tai daugiau asmenų motyvuotų rinktis darbą mokyklose ir padidintų taip reikalingų švietimo pagalbos teikėjų skaičių mokyklose.

2. Siūloma išleisti įsakymą į pedagogų rengimo programas įtraukti universalios dizaino priemonių ugdymui(si) taikymo ugdymo procese temas.

3. Siūloma sukurti veiksmingą diskusijas ir bendradarbiavimą skatinančią sistemą tarp švietimo įstaigų ir švietimo pagalbos centrų; taip pat tarp švietimo įstaigų ir politikos institucijų atstovų. Svarbu atliepti mokytojų lūkesčius politiniu lygmeniu; jiems turi būti suteikta galimybė išsakyti mokyklose kylančias problemas reguliarių susitikimų su savivaldybės ar politikos atstovais metu.

4. Rekomenduojama parengti ir išleisti įsakymą dėl mokslinių universalios dizaino priemonių ugdymui(si) naudojimo ugdymo procese reikšmės specialiujų ugdymosi poreikių turinčių mokinių savivertės ugdymui tyrimų inicijavimo.

Savivaldybėms (koordinavimo ir ap rūpinimo lygmuo)

1. Atsižvelgiant į projekto „Tūkstantmečio mokykla I“ keliamą tinklaveikos principu grįstą ugdymo proceso organizavimą, rekomenduojama savivaldybės lygmeniu sudaryti virtualų žemėlapij, kuriame būtų pažymimos mokyklos, turinčios konkrečių universalios dizaino priemonių ugdymui(si). Tai padėtų plėsti šių priemonių mainus tarp mokyklų.

2. Siūloma mokytojams bei švietimo pagalbos specialistams organizuoti mokymus, orientuotus į darbą su universalios dizaino priemonėmis ugdymui(si) ir į įtraukią kalbą.

3. Rekomenduojama specialiujų ugdymosi poreikių turintiems mokiniams, prieš jiems ateinant į mokyklą, skirti reikalingų universalios dizaino priemonių ugdymui(si) krepšelį.

4. Siekiant sėkmingos mokymosi įtraukties, individualių ugdymosi poreikių turinčių mokinių skaičius klasėje turėtų būti optimalus: atsižvelgiant į mokyklos išteklius ir galimybes, SUP turinčių mokinių klasėse paskirti tiek, kad būtų užtikrinamos geriausiai jų poreikius ir galimybes atitinkančios sąlygos. Šį klausimą spręsti mokyklos lygmeniu.

5. Siūloma skaidyti mokinius į grupes pagal klasėse turimus universalios dizaino priemonių ugdymui(si) išteklius bei ugdymo planus – kad mokytojai galėtų tikslinčiai paskirstyti dėmesį ir efektyviau perteikti žinias.

6. Siūloma daugiau švietimo pagalbos teikėjų (logopedų, spec. pedagogų, socialinių pedagogų, psichologų, mokytojų padėjėjų) koncentruoti į ikimokyklinio ugdymo įstaigas. Tikėtina, kad didesnę ir efektyvesnę pagalbą gaunantys ikimokyklinio ugdymo mokiniai jos mažiau stokos pradinėse ir vyresnėse klasėse.

7. Ugdymo įstaigoje rekomenduojama skatinti mokytojų lyderystę, suteikiant jiems teisę tinkamai atstovauti švietimo įstaigai ir tarpininkauti sprendžiant probleminius klausimus.

Mokyklų bendruomenėms

1. Pedagogams siūloma kurti pozityvią klasės aplinką, kai visi jaučiasi lygūs, bet turi skirtingų reikalavimų dėl individualių poreikių.

2. Mokytojams ir švietimo pagalbos specialistams siūloma šviesti visus mokinius apie skirtingus mokymosi poreikius, mokyti komunikuoti su skirtingų poreikių turinčiais bendraklasiais. Informacija turėtų būti skirta visiems mokiniams, neišskiriant konkrečių atvejų.

3. Rekomenduojama parengti visai mokyklos bendruomenei prieinamą informaciją apie pagalbos teikėjus savivaldybėje ir Lietuvoje. Mokytojai ir švietimo pagalbos specialistai turėtų žinoti, į ką gali kreiptis pagalbos.

4. Siūloma mokyklų vadovams kartu su mokytojais įvertinti, kurių dokumentų pildymas būtinas, o kurių galima atsisakyti; peržiūrėti, gal yra besidubliuojančių dokumentų, mažinti jų kiekį.

5. Mokytojams ir mokytojų padėjėjams siūloma dirbti kartu su švietimo pagalbos specialistais, kad ugdymo procesas vyktų sklandžiau.

Švietimo pagalbos specialistams

1. Siūloma konsultuoti pedagogus, kaip vaikui parinkti mokymo priemones, kokias taikyti mokymo strategijas, padedančias vaikui užpildyti akademines spragas; kaip padėti vaikams adaptuotis (orientuotis erdvėje, jeigu reikia, padėti lavinti turimus įgūdžius ir įgyti naujų, padėti integruotis – organizuoti bendras veiklas su bendraamžiais), kitais mokytojams kylančiais ugdymo proceso klausimais.

2. Siūloma formuoti teigiamas vaikų nuostatas apie SUP, suteikiant jiems žinių, kaip atpažinti, pripažinti ir priimti SUP.

3. Rekomenduojama bendrauti ir bendradarbiauti su mokinių tėvais (globėjais, rūpintojais), suteikiant pagalbos ir paramos, konsultuojant mokinius ir tėvus (globėjus, rūpintojus) probleminiais klausimais.

4. Rekomenduojama pasitelkti sąveikias priemones, kad vaikams būtų įdomiau dirbti.

Rekomendacijos pagal universalaus dizaino principus

Švietimo politikams

1. Įsakymas dėl švietimo pagalbos darbuotojų darbo užmokesčio didinimo.
2. Įsakymas dėl universalaus dizaino priemonių ugdymui(si) temų studijose, kvalifikacijos tobulinimo mokymuose.
3. Sukurti diskusijas ir bendradarbiavimą skatinančią sistemą tarp švietimo įstaigų ir švietimo pagalbos centrų atstovų. **Mokytojams** turi būti suteikta **galimybė išsakyti mokyklose kylančias problemas** susitikimų su savivaldybės ar politikos atstovais metu.
4. Įsakymas dėl mokslinių tyrimų apie universalaus dizaino priemonės ugdymui(si).

Savivaldybėms

1. **Savivaldybės lygmeniu** sudaryti **virtualų žemėlapij**, kuriame būtų žymimos mokyklos, turinčios konkrečių universalaus dizaino priemonių ugdymui(si).
2. **Mokytojams** bei **švietimo pagalbos specialistams** turi būti organizuojami **mokymai**, kaip dirbti su **universalaus dizaino priemonėmis ugdymui(si)**. **Stiprinti įtraukios kalbos naudojimą**, informuoti mokinius apie specialiuosius ugdymosi poreikius.
3. **Mokiniai**, turintys **specialiųjų ugdymosi poreikių**, prieš pradėdami lankyti mokyklą, turėtų gauti reikalingų **universalaus dizaino priemonių ugdymui(si) krepšelį**.
4. **Mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, skaičius klasėje** turėtų būti **optimalus**. Šį klausimą spręsti mokyklos lygmeniu.
5. Skaidyti **mokinius į grupes** reikėtų **pagal klasėse turimus universalaus dizaino priemonių ugdymui(si) išteklius** bei **ugdymo planus** – kad **mokytojai** galėtų tikslingai **paskirstyti dėmesį** ir efektyviau perteikti žinias.

6. **Logopedus, specialiuosius pedagogus, socialinius pedagogus, psichologus, mokytojų padėjėjus** reikėtų koncentruoti į **ikimokyklinio ugdymo įstaigas**. Tada, tikėtina, mažiau pagalbos reikės pradinėse ir vyresnėse klasėse.

7. Ugdymo įstaigoje turėtų būti skatinama **vadovų lyderystė**.

Mokyklų bendruomenėms

1. Pedagogai turi kurti **pozityvią klasės aplinką**, kurioje **visi jaučiasi lygūs**.

2. Mokytojai ir švietimo pagalbos specialistai turėtų **mokyti visus mokinius apie skirtingus mokymosi poreikius ir kaip komunikuoti su skirtingų poreikių turinčiais bendraklasiais**. Informacija turėtų būti skirta visiems mokiniams, **neišskiriant konkrečių atvejų**.

3. **Mokytojai ir švietimo pagalbos specialistai** turėtų **žinoti**, į ką gali kreiptis pagalbos.

4. **Mokyklų vadovai** kartu su **mokytojais** turėtų **įvertinti**, kurių **dokumentų pildymas yra būtinas**, o kurių **galima atsisakyti**.

5. **Mokytojai ir švietimo pagalbos specialistai** turėtų **dirbti kartu su mokytojų padėjėjais**.

Švietimo pagalbos specialistams

1. **Konsultuoti pedagogus**, kaip vaikui parinkti mokymo priemones, kokias taikyti mokymo strategijas, kad **padėtų vaikui** užpildyti akademinės spragas. Padėti vaikams adaptuotis: orientuotis erdvėje, lavinti turimus įgūdžius ir įgyti naujų, integruotis pasitelkiant bendras veiklas su bendraamžiais.

2. Formuoti **teigiamas vaikų nuostatas apie SUP** – suteikti jiems žinių apie SUP: kaip atpažinti, pripažinti ir priimti.

3. Bendrauti ir **bendradarbiauti** su mokinių **tėvais** (globėjais, rūpintojais) – suteikti **pagalbos** ir paramos, konsultuoti probleminiais klausimais.

4. Pasitelkti **sąveikiąsias priemones**, kad vaikams būtų **įdomiau dirbti**.

Literatūra

1. Ališauskienė, S. ir Miltenienė, L. (2018). Inkliuzinis ar įtraukusis ugdymas: socialinių konstruktų interpretacijos švietimo kaitos kontekste. *Specialusis ugdymas / special education*, 1(38): 11–32 p. DOI: 10.21277/se.v1i38.430. Prieiga internete: <https://etalpykla.lituanistikadb.lt/object/LT-LDB-0001:J.04~2018~1588837920940/J.04~2018~1588837920940.pdf> [žiūrėta 2022-03-07].
2. Barbeaux, S. A. (2019). Institut des troubles d'apprentissage. La conception universelle de l'apprentissage. Prieiga internete: <https://institutta.com/wp-content/uploads/2019/04/Congres-Ins-titutta-conception-universelle-apprentissage.pdf> [žiūrėta 2022-01-17].
3. Bartaševičius, R. (2012). Mokymo(si) aplinka XXI amžiuje. *Švietimo problemos. Analizė. Nr. 7 (71) Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija 2012 m.* Prieiga internete: <https://www.nsa.smm.lt/wp-content/uploads/2020/07/Mokymosi-aplinka-XXI-amziuje-2012-birzelis.pdf> [žiūrėta 2022-01-17].
4. Bitinas, B., Rupšienė, L. ir Žydzūnaitė, V. (2008). *Kokybinių tyrimų metodologija*. Socialinių mokslų kolegija.
5. CAST (2020). Until learning has no limits. Prieiga internete: <https://www.cast.org/binaries/content/assets/cast/downloads/cast-onepager-20200113-a11y.pdf> [žiūrėta 2022-01-12].
6. Dammeyer, J. ir Stein, E. O. (2021). *Changes in Educational Planning for Deaf and Hard of Hearing Children in Scandinavia over the Last Three Decades*. *Scandinavian Journal of Disability Research* 23(1), 114–123 p. Prieiga internete: <https://doi.org/10.16993/sjdr.680> [žiūrėta 2022-01-12].
7. Europos agentūros duomenys apie įtraukijį ugdymą. Prieiga internete: https://www.european-agency.org/sites/default/files/easie_key_messages_and_findings_2014-2016_lt_0.pdf [žiūrėta 2022-03-09].
8. Erdtman, E., Rasmus-Gröhn, K. ir Hedvall, P. O. (2021). Universal Design as Guiding, Striving and Unifying: A Qualitative Study about how Universal Design is Understood, Practised and Realised in Contemporary Sweden. *Scandinavian Journal of Disability Research*, 23(1), 158–168 p. Prieiga internete: <https://doi.org/10.16993/sjdr.770> [žiūrėta 2022-01-12].
9. Ellis, A. ir Ellis, B. (2009). *Principles of universal design in the classroom: a guideline for communication, teaching, and learning*. Os princípios do desenho universal em sala de aula: orientação para a comunicação, ensino e aprendizagem. *Linhas*, 10(2), 127–143 p. Prieiga internete: <http://periodicos.udesc.br/index.php/linhas/article/viewFile/1880/1471> [žiūrėta 2022-01-12].
10. Europos Sąjungos oficialusis leidinys C 303/17 – 14.12.2007. Prieiga internete: <https://fra.europa.eu/lt/eu-charter/article/14-teise-i-mokslo> [žiūrėta 2022-01-12].
11. Evmenova, A. (2018). Preparing Teachers to Use Universal Design for Learning to Support Diverse Learners. *Journal of Online Learning Research* 4(2), 147–171 p. Prieiga internete: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1184985.pdf> [žiūrėta 2022-01-12].
12. Galkienė, A. et al. (2021). Universalus dizainas mokymuisi mūsų klasėje. Mokytojų patirtys: Austrija, Lietuva, Lenkija, Suomija. Knyga parengta įgyvendinant „Erasmus+“ projektą „Ugdymo proceso transformavimo skirtinguose edukaciniuose kontekstuose prielaidos, taikant įtraukiojo ugdymo strategijas“ (Nr. 2018-1-LT01-KA201-046957).

13. Galkienė, A. (2005). Heterogeninių grupių didaktika: specialieji poreikiai bendrojo lavinimo mokykloje. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.

14. Hallahan, D. P. ir Kauffman, J. M. (2003). Exceptional learners: Introduction to special education. Boston: Allyn and Bacon.

15. Hall, T. E., Meyer, A. ir Rose, D. H. (2012). An Introduction to Universal Design for Learning: Questions and Answers. In T. E., Hall, A. Meyer, D. H. Rose. *What Works for Special-Needs Learners: Universal Design for Learning in the Classroom*. 1–9 p. New York: Guilford Press.

16. Jakštienė, J. Universalus dizainas – tampantis būtinybe. Prieiga internete: [https://lvpa.lt/upload/files/E-rinkodara/UD%20LVPA_2\(1\).pdf](https://lvpa.lt/upload/files/E-rinkodara/UD%20LVPA_2(1).pdf) [žiūrėta 2022-01-12].

17. Jungtinių Tautų neįgaliųjų teisių konvencija. 24 straipsnis. Švietimas. Prieiga internete: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.335882> [žiūrėta 2022-01-04].

18. Kairė-Skaisgirytė, G. (2022). ABA terapija. Komandinis darbas, komandos narių vaidmenys. VšĮ „ISADD Lietuva“ projekto „Socialinės integracijos stiprinimas taikant ABA metodiką vaikams ir jaunuoliams, turintiems autizmo spektro ir kitų raidos sutrikimų“ viešinio renginys. Prieiga internete: <https://www.youtube.com/watch?v=-ftBhLA6vAY&t=1366s> [žiūrėta 2022-01-31].

19. Laist, R. Sheehan, D. ir Brewer, N. (2022). UDL University: Designing for Variability Across the Postsecondary Curriculum. Cast, Inc. Prieiga internete: <https://publishing.cast.org/catalog/books-products/udl-university-laist-sheehan-brewer?fbclid=IwAR0Pel6EiPF6lv3G-9nD2sgiq8uphBO-57bUAZiez7OOykj4Yo1-aUuMwtXk> [žiūrėta 2022-02-25].

20. Lietuvos aklyjų ir silpnaregių ugdymo centras: Sutrikusios raidos vaikų konsultavimo skyrius. Prieiga internete: <https://srvks.lt/informacija/pedagogams-istaigoms/itraukusis-ugdymas/> [žiūrėta 2022-04-14].

21. Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo Nr. I-1489 5, 14, 21, 29, 30, 34 ir 36 straipsnių pakeitimo ir įstatymo papildymo 451 straipsniu įstatymas. 34 straipsnis. Švietimo prieinamumas mokiniam, turintiems specialiųjų ugdymosi poreikių [žiūrėta 2022-03-22].

22. Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministerija. Švietimo ir mokslo ministro 2017 m. rugpjūčio 30 d. įsakymas „Dėl Švietimo ir mokslo ministro 2011 m. liepos 8 d. įsakymo Nr. V-1228 „Dėl mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, grupių nustatymo ir jų specialiųjų ugdymosi poreikių skirstymo į lygius tvarkos aprašo patvirtinimo“ pakeitimo“. Prieiga internete: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/980163a28dbe11e7a5e2b345b086d377> [žiūrėta 2022-04-11].

23. Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministerija. Švietimo ir mokslo ministro 2017 m. rugpjūčio 30 d. įsakymas Nr. V-657 „Dėl švietimo ir mokslo ministro 2011 m. liepos 8 d. įsakymo Nr. V-1228 „Dėl Specialiosios pedagoginės pagalbos teikimo tvarkos aprašo patvirtinimo“ pakeitimo“.

24. Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministerija. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2011 m. liepos 8 d. įsakymu Nr. V-1228 patvirtintas „Specialiosios pedagoginės pagalbos asmeniui iki 21 metų teikimo ir kvalifikacinių reikalavimų nustatymo šios pagalbos teikėjams tvarkos aprašas“. Prieiga internete: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.2926557049F3/asr> [žiūrėta 2022-03-28].

25. Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministerija. Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo Nr. I-1489 5, 14, 21, 29, 30, 34 ir 36 straipsnių pakeitimo ir papildymo 45 straipsniu įstatymo projektas. Švietimo įstatymo pakeitimo įstatymo poveikio vertinimo pažyma. Prieiga internete: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/d96600419e5911eaa51db668f0092944?jfwid=i3h-7wm2wv> [žiūrėta 2022-03-28].

26. Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministerija (2020). Švietimo įstatymo pakeitimo įstatymo dėl įtraukties įgyvendinimo 2021–2024 metų veiksmų planas. Prieiga internete: https://www.socped.lt/wp-content/uploads/2020/07/images_DOKUMENTAI_planas1.pdf [žiūrėta 2022-02-24].

27. Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministerija (2021). 2021–2030 m. Plėtros programos valdytojos Švietimo, mokslo ir sporto ministerijos švietimo plėtros programos pagrindimas. Prieiga internete: [https://smsm.lrv.lt/uploads/smsm/documents/files/Administracine%20in-formacija/planavimo%20dokumentai/pletros%20programos/%C5%A0PP%20pagrindimas%20\(projektas%202021-09-29\).pdf](https://smsm.lrv.lt/uploads/smsm/documents/files/Administracine%20in-formacija/planavimo%20dokumentai/pletros%20programos/%C5%A0PP%20pagrindimas%20(projektas%202021-09-29).pdf) [žiūrėta 2022-03-29].

28. Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministerija. Specialusis ugdymas. Prieiga internete: <https://smsm.lrv.lt/lt/veiklos-sritys-1/smm-svietimas/svietimo-sistema-ikimokyklinis-ugdymas/specialusis-ugdymas-ikimokykl> [žiūrėta 2022-02-18].

29. Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministerija. Švietimo ir mokslo ministro 2015 m. gruodžio 21 d. įsakymas Nr. V-1309 „Dėl pradinio, pagrindinio ir vidurinio ugdymo programų aprašo patvirtinimo“. 33.4. Ugdymosi bruožai ir jų dalyvių vaidmenys. Prieiga internete: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/481fb7d0a82611e59010bea026bdb259> [žiūrėta 2022-02-22].

30. Linguistic Society of America (2016). Guidelines for Inclusive Language. Prieiga internete: https://www.linguisticsociety.org/sites/default/files/Inclusive_Lg_Guidelines.pdf [žiūrėta 2022-04-19].

31. Masaleno, A., Sabani, N., Huda, M., Ahmad, R., Jasmi, K. A. ir Basiron, B. (2018). Demystifying Learning Analytics in Personalised Learning. *International Journal of Engineering & Technology*, Nr. 7 (3). DOI: 10.14419/ijet.v7i3.9789. Prieiga internete: https://www.researchgate.net/profile/Andino-Masaleno/publication/326007589_Demystifying_Learning_Analytics_in_Personalised_Learning/links/5b32f8a24585150d23d597ad/Demystifying-Learning-Analytics-in-Personalised-Learning.pdf [žiūrėta 2022-01-25].

32. McLoughlin, C. E. ir Lee, M. J. W. (2007). Social Software and Participatory Learning: Pedagogical Choices with Technology Affordances in the Web 2.0 Era. *Proceedings ascilite Singapore 2007*: 664–675 p. Prieiga internete: https://www.researchgate.net/publication/228640669_Social_Software_and_Participatory_Learning_Pedagogical_Choices_with_Technology_Affordances_in_the_Web_20_Era [žiūrėta 2022-01-17].

33. Meyer, A. ir Rose, D. H. (2014). *Universal Design for Learning: Theory & Practice*. Wakefield, MA: CAST Professional Publishing.

34. Ministère de l'Éducation de l'Ontario (2013). L'apprentissage pour tous: Guide d'évaluation et d'enseignement efficaces pour tous les élèves de la maternelle à la 12e année. Ontario. Prieiga internete: <http://www.edu.gov.on.ca/fre/general/elemsec/specped/LearningforAll2013Fr.pdf> [žiūrėta 2022-01-12].

35. Nacionalinė švietimo agentūra. Įtraukusis ugdymas. Prieiga internete: <https://www.nsa.smm.lt/svietimo-pagalbos-departamentas/itraukties-pletros-skyrius/itraukusis-ugdymas/> [žiūrėta 2022-04-19].
36. National Disability Authority. *What is universal design?* Prieiga internete: <https://universaldesign.ie/what-is-universal-design/> [žiūrėta 2022-01-12].
37. Norvegijos aplinkos ministerija (2007). Universalus dizainas: sąvokos išaiškinimas. Prieiga internete: http://www.ndt.lt/wp-content/uploads/seni_failai/engoglitausk.pdf [žiūrėta 2022-01-12].
38. Oficialios statistikos portalas (2021). Bendrasis ugdymas. Prieiga internete: <https://osp.stat.gov.lt/liuvos-svietimas-kultura-ir-sportas-2021/bendrasis-mokyklinis-ugdymas> [žiūrėta 2022-04-15].
39. Peel, E. A. *Encyclopedia Britannica*, 29 Oct. 2020.
40. Pérez, L. F. (2018). *Learning on The Go: How to Personalize Education with the iPad*. Wakefield, Massachusetts: Cast, Inc. Prieiga internete: <https://publishing.cast.org/catalog/books-products/learning-on-the-go-perez> [žiūrėta 2022-02-25].
41. Pezaro, C. (2016). The role of a teacher and the purpose of education. *Npj Science of learning*. Prieiga internete: <https://npjscilearncommunity.nature.com/posts/13089-the-role-of-a-teacher-and-the-purpose-of-education> [žiūrėta 2022-01-17].
42. Rydeman, B., Efring, H. ir Headval, P. O. (2018). Towards a More Inclusive University – Supporting Teachers Through Universal Design for Learning. In *Transforming our World Through Design, Diversity and Education*. 98–106 p. Amsterdam, Berlin, Washington: IOS Press. Prieiga internete: [doi:10.3233/978-1-61499-923-2-98](https://doi.org/10.3233/978-1-61499-923-2-98) [žiūrėta 2022-01-12].
43. SENnet. (2013). Universal design for learning: Overview in Europe and Worldwide, Policies and Practices: SENnet Project Thematic Report No. 2. Prieiga internete: http://sennet.eun.org/wiki?p_p_id=36&p_p_lifecycle=1&p_p_state=exclusive&p_p_mode=view&p_p_col_id=column-1&p_p_col_pos=1&p_p_col_count=2&_36_struts_action=/wiki/get_page_attachment&p_r_p_185834411_nodid=65129&p_r_p_185834411_title=FrontPage&_36_filename=Thematic_Study_Year2.pdf [žiūrėta 2022-01-10].
44. Subačiūtė, J., Daunoravičiūtė, E., Drazdauskienė, J., Dunajavas, E., Jegorova, J., Lapinskaitė, L., Litviničiūtė, I., Milerius, K., Rauluškevičienė, J., Urbienė, Ž. (2021). Hibridinio mokymo(-si) / ugdymo(-si) patirties analizė. Nacionalinė švietimo agentūra.
45. Subačiūtė, J. (2020). Judėjimo negalią turinčių paauglių patirtys: švietimo socialinis laukas. *Filosofija. Sociologija. T. 31. Nr. 2*, 157–164 p. Lietuvos mokslų akademija. Prieiga internete: <https://etalpykla.lituanistikadb.lt/object/LT-LDB-0001:J.04~2020~1588931205529/> [žiūrėta 2022-01-12].
46. Subačiūtė, J. (2016). Skilęs habitus judėjimo negalią turinčių paauglių socialiniame lauke. Mokslų daktaro disertacija. Kauno technologijos universitetas, Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuvos socialinių tyrimų centras.
47. Šatė, G. (2022). Sutrikusios raidos vaikų konsultavimo skyriaus vaidmuo diegiant Pozityvaus elgesio palaikymo ir intervencijų sistemą Lietuvos mokyklose. Nacionalinė švietimo agentūra „Parama mokyklai, siekiant sėkmingos autistiškų vaikų įtraukties“. Prieiga internete: https://www.youtube.com/watch?v=IFX2Rw_uKKY [žiūrėta 2022-03-28].

48. Šmitienė, G., Girdzijauskienė, R., Melnikova, J., Norvilienė, A. ir Šakytė-Statnickė, G. (2021). Mokymosi analitikos naudojimas matematikos ir gamtamokslinio ugdymo pamokose: pagrindinio ugdymo mokytojų patirtys. *Gamtamokslinis ugdymas* 18(2), 75–86 p. DOI: [10.48127/gu-nse/21.18.75](https://doi.org/10.48127/gu-nse/21.18.75) [žiūrėta 2022-02-17].
49. Švietimo, sporto ir mokslo ministerija (sud.) Adomaitienė, R. (2001). Specialiųjų poreikių asmenų ugdymo reformos nacionalinės strategijos projektas. Prieiga internete: <https://smsm.lrv.lt/uploads/smsm/documents/files/kiti/STRATEGIJA-RA.pdf> [žiūrėta 2022-04-13].
50. Švietimo valdymo informacinė sistema. Specialiųjų mokyklų ir mokinių jose skaičius ir dalis pagal savivaldybę 2020–2021 m. Prieiga internete: <https://www.svis.smm.lt/bendrasis-ugdymas-2/> [žiūrėta 2022-01-05].
51. United Nations Office at Geneva. (2021). Disability Inclusive Language Guidelines. Prieiga internete: <https://www.ungeneva.org/sites/default/files/2021-01/Disability-Inclusive-Language-Guidelines.pdf> [žiūrėta 2022-03-15].
52. Valantiejus, A. (2015). Radikalios mikrosociologijos gairės. *Sociologija. Mintis ir veiksmas* 2005/1, ISSN 1392-3358: 5–22 p.
53. Žalkauskaitė, U. (2016). Perėjimo iš švietimo sistemos į darbo rinką fenomenas Lietuvoje: neįgalaus jaunimo atvejis. Mokslų daktaro disertacija. Kauno technologijos universitetas, Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuvos socialinių tyrimų centras.
54. Žydžiūnaitė, V., Sabaliauskas, S. (2017). Kokybiniai tyrimai. Principai ir metodai. Vilnius: Vaga.
55. Žydžiūnaitė, V. (2011). Baigiamojo darbo rengimo metodologija. Mokojoji knyga. Klaipėda: Klaipėdos valstybinė kolegija.

NACIONALINĖ
ŠVIETIMO
AGENTŪRA

2014–2020 metų
Europos Sąjungos
fondų investicijų
veiksmų programa

Finansuojama iš
Europos Sąjungos
struktūrinių fondų lėšų

© Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministerija
© Nacionalinė švietimo agentūra

Vilnius, 2022